

การจัดการทางสังคม: สังเคราะห์แนวคิด เพื่อการอธิบายการจัดการกลุ่มองค์กรประชาชนในสังคมชนบทไทย

รงค์ บุญสวยขวัญ
Rong Boonsuaykhwan

บทคัดย่อ

งานชิ้นนี้เป็นการสังเคราะห์ขึ้นจากงานการศึกษาเอกสารและภาคสนาม โดยมิ
วัตถุประสงค์ที่จะอธิบาย การจัดการทางสังคมในบริบทการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยพบว่า
มีกระบวนการจัดการความเคลื่อนไหวของกลุ่ม องค์กร ขบวนการทางสังคม ประกอบด้วย
ลักษณะสำคัญเชิงแนวคิด 6 ประการ คือ กลุ่ม องค์กร ขบวนการและ การจัดองค์กร เน้น
ความสัมพันธ์แบบราบ อาจจะเป็นความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรม ไม่เน้นสายบังคับบัญชาและ
กฎหมายเป็นเครื่องมือ แต่เน้นความไว้วางใจ แต่ก็มีการใช้กฎหมายหรือระเบียบองค์กร
เป็นเครื่องมือ ในบางองค์กร นโยบายมาจากการร่วมคิดร่วมทำ ร่วมตัดสินใจของทุกฝ่าย
มีการกิจซัดแต่มีการปรับตลอดเวลาตามสถานการณ์ มีการกระทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง
เป็นองค์กรขนาดเล็ก เป้าหมายเพื่อประโยชน์สาธารณะชน ผู้นำ เป็นผู้นำในที่มีใช้เป็นผู้
บังคับบัญชาแต่เป็นผู้ที่มีบทบาทในการประสานงาน อำนาจการ ไม่มีอำนาจตาม
กฎหมาย แต่การยอมรับมาจากศรัทธา ความเชื่อและไว้วางใจ ความสามารถเฉพาะบุคคล
หรือบุคลิกภาพส่วนตัวสูง ความไว้วางใจ เป็นกระบวนการที่ต้องจัดการโดยผู้นำสร้างขึ้น
เพื่อให้สมาชิกมีความรู้สึก โดยมีบทบาทชัดเจน การเชื่อมโยงเครือข่ายเป็นความสัมพันธ์ใน
ระดับกลุ่มองค์กร ที่มาจากความสมัครใจ ต้องมีความอิสระและมีความเท่าเทียมในการ
กระทำร่วมกัน โดยมีรูปแบบเครือข่ายผ่านผู้นำ แกนนำ, การเกณฑ์หรือการระดม
เป็นการกระทำผ่านการเกณฑ์บุคคล เกณฑ์หรือระดมความรู้ความคิด ทรรศนะ โดยที่มา
จากประเด็นปัญหาความต้องการร่วมของผู้คนและผู้นำต้องมีทักษะในการระดมที่
หลากหลายและใช้วิธีการเหมาะสม การสื่อสาร และการทำให้เป็นข่าวหรือเป็นประเด็น

สาธารณะ เป็นความจำเป็นที่ทำให้วัตถุประสงค์ได้รับตอบสนอง จึงต้องเล่นข่าวเล่นกับสื่อ และมีวิธีการสื่อสารให้สังคมรับรู้หลากหลายวิธีการ

คำสำคัญ : การจัดการ ความเคลื่อนไหวทางสังคม การจัดองค์กร ความไว้วางใจ ผู้นำ การเชื่อมโยงเครือข่าย การเกณฑ์หรือการระดม การสื่อสารหรือการทำให้เป็นข่าวหรือเป็นประเด็นสาธารณะ

Abstract

This research was synthesized by reviewing literatures and field studying. Its objective was to explain social management in social movement contexts in Thai rural society. It found that there were six important concepts to explain it are as follows, first, groups, organizations, movement and organizing, it emphasized on the small organizations, horizontal relation which be the cultural relation, inessential hierarchy and regular seriously but need to trust, the collaborative decision making for some organizations, the obvious missions but could be adapted by contingency, continuously activities and the purpose for public interests. Second, elites, their roles were as the facilitator which they were not be the commander in organizations, they had no authority by law but they were consensus by belief and trust, they also had specific competency and highly private personality. Third, trust, it was the created procedure and managed by elites for convincing the members to have the common sense in the distinct role. Forth, networking, it was the relationship in the organization level by volunteering which be independent and equal to do the collective actions and it was mostly connected the network through elites and mainstays. Fifth, mobilizing, it was acted through people, idea or capital mobilizing which was emerged by problem based or issue based of people, moreover, elites had to have multiple

skills to mobilize with the suitable methods. The lastly issue was communication and public issues, it was very important to communicate to the public in order to response the purpose and announce to public with the multiple ways.

Keyword: Management, social management, organizing, trust, elite, networking, mobilizing, communication and public issues.

บทนำ

ในบริบทสังคมการเมืองยุคปัจจุบันที่มีลักษณะ**รัฐแบบพหุนิยม (Pluralism)** ที่เน้นว่าอำนาจมิได้ผูกขาดไว้ที่รัฐเพียงส่วนเดียว แต่กระบวนการใช้อำนาจรัฐเพื่อกระบวนการกำหนดนโยบายต่างๆ ได้กระจายไปตามภาคส่วนต่างๆ ของสังคม หรืออาจจะกล่าวว่าสังคมภายใต้บริบท "**สังคมเปิด**" (Open Society) นั้นทำให้เกิดปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงทางสังคมมากขึ้นเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทำให้เกิดความสัมพันธ์ทางอำนาจในสังคมการเมืองใหม่ที่เกิดจากการกระทำร่วมกันทางสังคม (Collective Action) ในรูปของกลุ่ม **องค์กร ขบวนการทางสังคม** ที่มาจากผลประโยชน์ร่วมกัน (Share Interest) ซึ่งเป็นธรรมชาติของสังคม แนวคิดในการอธิบายความเปลี่ยนแปลงนั้นพบว่ามีหลายแนวคิด แต่ในที่นี้ผู้เขียนถือว่า "**การเคลื่อนไหวทางสังคม**" (Social Movement) เป็นแนวคิดที่น่าสนใจเพราะสามารถใช้ทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์เคลื่อนไหวทางสังคมใน**สังคมเปิด** ซึ่งหมายถึง เปิดให้มีการคิดและการดำเนินกิจกรรมหรือปฏิบัติการที่แตกต่างจากความคิดเดิมและการปฏิบัติในบรรทัดเก่าๆ ได้อย่างอิสระและหลากหลาย หรืออาจกล่าวว่าเป็นการเปิดให้มีความคิดอื่นๆ ความเชื่ออื่นๆ ที่แตกต่างไปจากความคิดหลักและความเชื่อหลักของสังคม ดังนั้นเมื่อสังคมเปิดให้มีความคิดและปฏิบัติที่แตกต่างไปจากเดิมเช่นนี้ย่อมเกิดการเคลื่อนไหวทางสังคมของปัจเจกบุคคลและกลุ่ม องค์กรทางสังคมอย่างมากมายแฉกเช่นที่เกิดขึ้นทั่วโลก และประเทศไทย ดังที่พบได้ในระยะ 2 ทศวรรษที่ผ่านมา ดังนั้น เมื่อมีการเคลื่อนไหวทางสังคมจะต้องมีความวุ่นวายหรือไร้ความเป็นระบบระเบียบถ้าหากไม่มีการจัดการ เช่นนี้

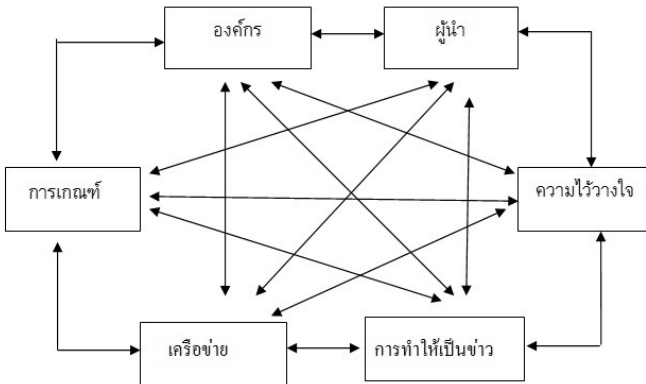
การจัดการกับความเคลื่อนไหวทางสังคมจะต้องเกิดขึ้นเพื่อเป็นกลไก กระบวนการให้สังคมดำรงอยู่อย่างลงตัวภายใต้ความเคลื่อนไหวทางสังคมที่ไม่มีโอกาสจะยุติลงได้ เป็นการจัดการที่มองจากมิติภายในหรือมาจากกระบวนการภายในของกลุ่ม องค์กร ขบวนการทางสังคมที่ดำเนินการเคลื่อนไหวตามพลังของสังคมเปิดที่กล่าวแล้ว การจัดการนี้มีลักษณะพิเศษเพราะเป็น **“การจัดการทางสังคม”** (Social Management) เป็นแนวคิดใหม่หรือเป็น **“ศาสตร์ใหม่”** ที่เน้นกระบวนการภายในของกลุ่ม องค์กร ขบวนการทางสังคมจึงย่อมส่งผลต่อความสัมพันธ์เชิงอำนาจใหม่กับระบบโครงสร้างสังคมการเมืองเดิม แน่หนอนว่าการจัดการทางสังคมอาจจะมีความเป็นอื่น ๆ ต่างไปจากแนวคิดการจัดการภาครัฐ ราชการ และการจัดการภาคธุรกิจ แต่นับวันจะมีพลังในการอธิบายปรากฏการณ์สังคมมากขึ้น จึงมีความพยายามทางวิชาการและนักปฏิบัติการสร้างแนวคิดขึ้นมาใช้ เช่นนายไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม แกนนานักพัฒนาองค์กรเอกชนกำลังดำเนินการอยู่ ไพบูลย์ฯ ยอมรับความสำคัญของกระบวนการนี้เป็นทักษะการจัดการใหม่หรือ **“ศาสตร์แห่งการบริหารสังคม”** ที่สำคัญสำหรับศตวรรษนี้เช่นเดียวกับนักวิชาการบริหารจัดการระดับโลก เช่น Peter Drucker เขียนงาน **“การบริหารองค์กรที่แสวงหากำไร”** ซึ่งก็คือความหมายที่พ้องกับการจัดการตนเองของกระบวนการทางสังคมที่กำลังมีบทบาทมากยิ่งขึ้นในสหัสวรรษใหม่ เช่นนี้ ในบทความชิ้นนี้จึงสังเคราะห์แนวคิดที่มีการอธิบายการจัดการทางสังคมผ่านงานต่าง ๆ และมาจากประสบการณ์ของผู้เขียนในงานวิจัยชุมชนและปฏิบัติการวิจัยในภาคสนามกว่าทศวรรษ พร้อมกับแนวคิดที่มีอยู่ก่อนแล้วนำมาสรุปเชิงแนวคิดจากสนามการวิจัยหรือแนวคิดรากหญ้า (Grass Root Theory) โดยที่ผู้เขียนยังใช้สอนในวิชาการจัดการทางสังคม¹ มานานกว่าทศวรรษเช่นเดียวกัน บทความนี้จึงเสนอผลการพัฒนาแนวคิดสำหรับการอธิบายการเคลื่อนไหวทางสังคมพร้อมกับพร้อมที่จะรับฟังการวิพากษ์วิจารณ์และรับฟังข้อเสนอแนะทางวิชาการกันต่อไปในอนาคต และหวังให้เป็นการเริ่มต้นพัฒนาและมั่นคงทางวิชาการมากขึ้นด้วย

¹ กรอบคิดเชิงทฤษฎีนี้ ผู้เขียนสังเคราะห์ขึ้นมาจากการใช้เป็นหลักในการสอนวิชาการจัดการทางสังคม ตั้งแต่ปีการศึกษา 2544

แนวคิดการจัดการทางสังคม : กับการจัดการกลุ่ม องค์กรทางสังคม

จากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับชุมชนชนบทโดยเฉพาะในงานพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง การเคลื่อนไหวในกิจกรรมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชนบทหลากหลายรูปแบบ และหลากหลายกิจกรรม ตลอดจนการศึกษาจากเอกสารทางวิชาการ ผู้ทรงคุณวุฒิต่างๆ พบว่าประเด็นต่างๆ ในการจัดการสังคมอันเป็นกิจกรรมที่มีระบบความคิด ความเชื่อ ความรู้สึกแฝงเร้นอยู่ตลอดเวลาและสอดคล้องสัมพันธ์กับธรรมชาติของสังคม ผู้เขียนจึงพบว่ามีประเด็นต่างๆ ที่สามารถพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีการจัดการทางสังคม เพื่อการอธิบายกลไก กระบวนการการเคลื่อนไหวของกลุ่ม องค์กร ขบวนการทางสังคม ประกอบด้วย การจัดองค์กร (Organizing) ความไว้วางใจ (Trust) ผู้นำ (Elite) การเชื่อมโยงเครือข่าย (Networks) การเกณฑ์หรือการระดม (Mobilizing) การสื่อสาร (Communication) และการทำให้เป็นข่าวหรือเป็นประเด็นสาธารณะ (Public Issue) ซึ่งมีรายละเอียดจะนำเสนอต่อไป โดยในเบื้องต้นนี้พบตามแผนภูมิที่ 1 ดังนี้

แผนภูมิที่ 1 กรอบแนวคิดเพื่อการอธิบายกลุ่ม องค์กรภาคประชาชน

ที่มา : ณรงค์ บุญสวยขวัญ: 2545

จากกรอบแนวคิดนี้เองจะเป็นกรอบในการใช้พินิจพิจารณาผ่านการจัดการกลุ่ม องค์กร ขบวนการทางสังคม โดยผู้เขียนจะนำเสนอในแต่ละประเด็นหรือตามกรอบหรือสอดม พร้อมทั้งยกตัวอย่างผลการศึกษาที่มีอยู่แล้วอันเกิดขึ้นในสังคมไทย

องค์กร

การกล่าวถึงกลุ่ม องค์กร ขบวนการทางสังคมนั้นเป็นการจัดการที่ปรับเปลี่ยนไปตามเป้าหมาย วิธีการต่างๆ เจื่อนไซ แนวโน้ม บริบททางสังคมหรือนิเวศวิทยาขององค์กร จะส่งผลต่อรูปแบบ ลักษณะองค์กรและการจัดองค์กร นักวิชาการอย่าง Gareth Morgan² ได้อธิบายให้เข้าใจเกี่ยวกับองค์กรโดยอุปมาอุปมัย (Metaphor) ลักษณะธรรมชาติของกลุ่มองค์กรไว้ 8 ประการ แต่ในที่นี้ผู้เขียนจะพิจารณาการจัดกลุ่มองค์กรของประชาชนผ่าน **องค์กรในฐานะวัฒนธรรม (Organizations as The Cultures)** ตามหลักการที่ว่า วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ ประเพณี ความเชื่อ ประวัติศาสตร์ ค่านิยม ซึ่งเป็นบรรทัดฐานทางสังคม หรือวัฒนธรรมเป็นเหมือนวิถีชีวิตของคนทำงานมีความสัมพันธ์กับการบริหารด้วย เช่นนั้น รูปแบบ คุณภาพ ประสิทธิภาพหรือความสำเร็จขององค์กรมาจากปัจจัยจากค่านิยม ความรู้สึก ความเชื่อของทุกคนและการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากสมาชิกในองค์กร ดังนั้นบริบททางสังคม วัฒนธรรม มีความสำคัญต่อรูปแบบการจัดการองค์กร จึงต้องเข้าใจและการดึงเอาพลังจากค่านิยม ความเชื่อ ความรู้สึกมาใช้สร้างผลความสำเร็จ เช่นนี้ลักษณะของกลุ่ม องค์กร ขบวนการจึงต้องพิจารณาจากองค์ประกอบ 1) การก่อเกิด 2) เป้าหมาย และ ลักษณะ 3) การจัดโครงสร้าง 4) เจื่อนไซของการเกาะเกี่ยวร่วมกัน 5) ทิศทาง นโยบาย 6) ผู้นำ 7) กิจกรรม 8) ศักยภาพภายใน ลักษณะที่กล่าวแล้วนี้เป็นทั้งบริบทและประเด็นหลักเพื่อการทำคามเข้าใจผ่านวัฒนธรรม โดยมีลักษณะสำคัญๆ ดังนี้

1. การเกิดกลุ่ม องค์กร ขบวนการทางสังคมมีหลากหลายมิติ หลายแนวคิดทฤษฎี และหลายแนวคิด หลายระดับที่สำคัญและมีอิทธิพลมีอยู่สองทฤษฎี คือ 1) ทฤษฎีการ

² Morgan ,Gareth. 1986. เขามององค์กรโดยอุปมาอุปมัยได้ 8 ประการ คือ 1) องค์กรในฐานะกลไก หรือ Organization as Machines 2) องค์กรในฐานะองค์อินทรีย์ หรือ Organization as Organisms 3) องค์กรในฐานะสมอง Organization as Brains 4) องค์กรในฐานะวัฒนธรรม Organizations as Cultures 5) องค์กรในฐานะระบบการเมือง หรือOrganizations as Political System 6) องค์กรในฐานะนักโทษทางจิต หรือ Organization as Physic Prisons 7) องค์กรในฐานะการเปลี่ยนแปลง หรือ Organization as Flux and Transformation 8) องค์กรในฐานะเครื่องมือของการครอบงำ หรือ Organization as Instruments of Domination

กระทำร่วมกัน (Collective Action Theory) ของ Mancur Olson ได้เสนอว่า ปกติแล้วคนจะไม่รวมกลุ่มผลประโยชน์ขนาดใหญ่ เพราะค่าใช้จ่ายของการเป็นสมาชิกและการเข้าร่วมไม่คุ้มกับประโยชน์ที่ได้รับ แต่คนจะเข้าร่วมใน “กิจกรรมร่วมกัน” ก็ต่อเมื่อได้รับผลประโยชน์พิเศษหรือในกรณีการเป็นสมาชิกมาจากการบังคับ เมื่อกลุ่มมีขนาดเล็กพอที่ผู้เข้าร่วมมองเห็นว่าเขามีความสำคัญต่อความสำเร็จของกลุ่ม 2) ทฤษฎีแลกเปลี่ยน (Exchange Theory) ของ Robert Salisbury ได้อธิบายผ่านแนวคิดการแลกเปลี่ยนว่า กลุ่มเกิดขึ้นมาเพราะผู้นำหรือผู้ก่อตั้งชักชวนคนให้เข้ามาร่วม โดยมีผลประโยชน์เป็นแรงจูงใจ เช่น (1) ผลประโยชน์ทางวัตถุ เช่น เงิน งาน ชื่อของถูก (2) การให้ความรู้สึกทางอารมณ์ร่วมกัน (Solidarity) เช่น ได้ใกล้ชิด ได้พบปะเพื่อน (3) จุดมุ่งหมาย (Purposive) ด้านอุดมการณ์ ซึ่ง Salisbury เชื่อว่ากลุ่มการเมืองจะเน้นแรงจูงใจ ด้านอุดมการณ์หรือจุดมุ่งหมาย อย่างไรก็ตามหากจะมีเพียงอุดมการณ์เพียงอย่างเดียวจะให้องค์กรไม่มั่นคงถาวร เพราะไม่มีประโยชน์ทางวัตถุที่ดึงดูดผู้คนให้มารวมกลุ่ม แต่กลุ่มที่เน้นผลประโยชน์ทางวัตถุจะเสียค่าใช้จ่ายในการจัดตั้งสูง แต่หากเมื่อจัดตั้งเสร็จแล้วจะดำรงค่อนข้างอยู่ถาวร เช่นนั้นการก่อเกิดกลุ่ม องค์กร ขบวนการทางสังคม พบว่า อุดมการณ์ประชาธิปไตยเป็นสิ่งสำคัญ ดังนั้น การเกิดประชาสังคมสัมพันธ์กับกระบวนการการสร้างความเป็นประชาธิปไตยและการจรรโลงประชาธิปไตยและประโยชน์ทางทางวัตถุหรือเศรษฐกิจด้วย เช่น ประการแรก ในบางประเทศการก่อเกิดกลุ่ม องค์กรประชาสังคมมาจากพัฒนาการของขบวนการปลดปล่อยจากการเป็นอาณานิคม ประการที่สอง เกิดกลุ่ม องค์กรที่ต่อสู้เพื่อแก้ปัญหาข้อจำกัดเกี่ยวกับประสิทธิภาพและความชอบธรรมของการเมืองระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทน ประการที่สาม ในประเทศอุตสาหกรรมพบว่าเกิดจากขบวนการที่ท้าทายหรือต่อต้านระบอบเสรีนิยมใหม่ (Neo-Liberal) โดยเฉพาะอย่างยิ่งขบวนการของคนชายขอบที่เชื่อมโยงเครือข่ายเป็นขบวนการทางสังคมต่อสู้กับรัฐที่ร่วมกับทุนหรือระบบตลาดเอาเปรียบประชาชน ประการที่สี่ เกิดจากการปรับตัวของโครงสร้างทางสังคม เนื่องจากการพัฒนาเศรษฐกิจระดับมหภาคที่ส่งผลให้ประชาชนรวมเป็นกลุ่มองค์กรขึ้นมาเพื่อรองรับกับผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต หรืออาจจะสรุปในเชิงทฤษฎีว่าการเกิดกลุ่ม เช่น กลุ่มผลประโยชน์ในอดีตนั้นมาจากผลประโยชน์ร่วมกันหรือมีแรงจูงใจเกี่ยวกับผลประโยชน์

ประการที่ห้า ในบางสำนักคิดอธิบายว่ามาจากเงื่อนไขของชนชั้น เป็นเงื่อนไขในการเกาะเกี่ยวซึ่งกันและกันเป็นกลุ่ม องค์กร เป็นต้น ส่วนในกรณีของไทยนี้การก่อเกิดของกลุ่ม องค์กร ขบวนการที่สามารถอธิบายกลุ่ม องค์กร ขบวนการทางสังคมในระยะกว่าทศวรรษที่ผ่านมา แม้ว่าจะมีพื้นฐานสถานภาพทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจที่แตกต่างกัน แต่การเกิดกลุ่ม องค์กรในพื้นที่ต่างและปรากฏการณ์ต่างๆ พบการก่อเกิดกลุ่มองค์กรสรุป³ ว่ามาจาก **“สมาชิกของกลุ่ม ชุมชนมีคุณค่า ความรู้สึกหรือสำนึกร่วมกัน”** นั่นคือ อาจจะมาจากพื้นที่และมาจากการที่สมาชิกดำรงชีวิตอยู่ภายใต้โครงสร้างระบบความคิดความเชื่อ คุณค่าหรืออุดมการณ์ร่วมกัน นอกจากนี้ งานผลการศึกษาวิจัยอื่นๆ⁴ ยังเพิ่มเติมว่ามาจากประเด็นร่วมกัน **ความเป็นชุมชนพื้นที่เดียวกัน มีประวัติศาสตร์ร่วมกัน มีประสบการณ์ร่วมกัน** การก่อเกิดนี้แม้ว่าจะมีลักษณะการวิเคราะห์เชิงตีความ และมาจากการศึกษาพบว่ากลุ่มเป็นธรรมชาติที่สำคัญของการเกิดกลุ่ม องค์กรหรืออาจจะมีฐานความคิดเชิงอุดมการณ์และผลประโยชน์ของปัจเจกบุคคลที่เข้ามาร่วมเป็นสมาชิกกลุ่ม

2. กลุ่ม องค์กรมีเป้าหมาย **วัตถุประสงค์**ที่เป็นประโยชน์ต่อทางสาธารณะชัดเจน และมีการดำเนินงานอย่างอิสระ ทั้งสองประเด็นนี้ทำให้การเคลื่อนไหวของภาคประชาชนสามารถเข้าถึงระบบการเมืองหรือที่ส่งผลกระทบต่อกระบวนการตัดสินใจในนโยบายของระบบการเมือง เป้าหมายของกลุ่ม องค์กรการทางสังคมมีเป้าหมายที่ต้องอิสระจากราชการ เพียงแต่ความอิสระจากรัฐนั้นมีความแตกต่างกัน เช่น ทรศนะแรก เป็นการ

³ จากการสังเคราะห์ของผู้วิจัยผ่านงาน ฉันทัส เพียรธรรม, 2542; ชูชัย ศุภวงศ์, 2540, หน้า 4-7; ไวกิสิย์ สมุทรกลิน และเพ็ญพักตร์ ทองแท้, 2530; สีลาภรณ์ บัวสาย, 2542; จามะรี เชียงทอง, 2543, p. 19; มันทนา สามารถ, 2543; โอภาส ปัญญา และ พิเชษฐ์ หนองช้าง, 2542, หน้า 123-129

⁴ มณีรัตน์ มิตรปราสาท, 2539, หน้า 126-128 ศึกษาการก่อเกิดขององค์กรประชาชนในอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง , ประภาส ปิ่นตบแต่ง , 2541, หน้า 67-68 , ชูชัย ศุภวงศ์, 2546 ซึ่งอธิบายปรากฏการณ์ของขบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นจากผลกระทบจากโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียบริเวณบ้านคลองด่าน จังหวัดสมุทรปราการ , มันทนา สามารถ, 2543, หน้า 17-18 เป็นการสังเคราะห์จากรายงานวิจัยจาก 13 กรณีศึกษา เพื่อศึกษาความเป็นประชาคมตำบล , ณรงค์ เพชรประเสริฐ และคณะ. 2544, pp. 23-28 จากการศึกษาชุดโครงการวิจัยสวัสดิการคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย

อธิบายเชิงหลักการแนวคิดประชาสังคม โดยเน้นองค์กรที่อิสระ ปราศจากการรัฐหรือตลาด นักรัฐศาสตร์อย่าง Graham Wallas และ H. Muirhead ได้สรุปว่า ประชาสังคม คือ กลุ่มองค์กรที่สร้างความเป็นการเมืองที่จะไม่พึ่งพารัฐ หรือเป็นอาณาจักรที่สามที่แตกต่างจากรัฐและตลาดหรือธุรกิจ ทำให้กลุ่ม องค์กรเป็นเหมือน “พื้นที่ที่อิสระของอารยชน” ซึ่งมีความหลากหลายแต่มีใช้ไม่ถูกรวบงำหรือถูกชี้นำจากหน่วยงานราชการและหน่วยงานทางธุรกิจ วรรณคดีนี้เน้นให้กลุ่มองค์กรภาคประชาชนอิสระจากรัฐและธุรกิจอย่างจริงจัง ความอิสระของกลุ่มองค์กรนี้จะส่งผลต่อรูปแบบปฏิบัติการที่มักจะออกมาในรูปแบบการกดดัน ทำทนายรัฐหรือราชการตามระดับความอิสระของกลุ่มองค์กร, วรรณคดีที่สอง อธิบายว่า กลุ่มองค์กรทางสังคมมีอิสระ แต่อาจจะริเริ่มหรือก่อเกิดกลุ่มองค์กรจากการกระตุ้นของภายนอก เช่น ราชการ องค์กรพัฒนาเอกชนก็ได้ เช่น งานการศึกษากลุ่มออมทรัพย์ 5 กรณีศึกษาของณรงค์ เพชรประเสริฐ อธิบายการก่อเกิดว่านอกจากมาจากสมาชิกแล้วจะมาจากราชการด้วย เช่นเดียวกับงานของสุรพล จรรยากุล การเกิดขึ้นของประชาคมตำบลนั้นเกิดในลักษณะพหุภาคีในตำบลระหว่างกลุ่มองค์กรภาครัฐ กลุ่มกิ่งรัฐ ภาคชุมชนและกลุ่มเฉพาะกิจ นักวิชาการทั้งสองท่านเห็นร่วมกันในเชิงกระบวนการว่าหลังจากดำเนินการโดยราชการแล้วจะสามารถปรับตัวเพื่อสู่ความเป็นอิสระได้ เช่น ปรับกิจกรรม ปรับเป้าหมายได้อย่างอิสระ ในบางกรณีอาจจะมีการประยุกต์แนวทางของราชการหรือหน่วยทางธุรกิจมาใช้ แต่ไม่สูญเสียอัตตลักษณ์ของกลุ่ม องค์กร โดยที่กลุ่ม องค์กรภาคประชาชนในชนบทของไทยนั้นมีประสบการณ์การก่อเกิดกลุ่มในแบบดังกล่าวนี้มีจำนวนมาก ,ส่วนลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ เป้าหมายของกลุ่มองค์กรไม่แสวงหากำไร แต่เพื่อประโยชน์ต่อทางสาธารณะชัดเจน ทั้งนี้ แม้นว่าเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์จะเสริมส่งต่อประโยชน์แก่กลุ่ม องค์กรหรือสมาชิก แต่ก็ยังเป็นประโยชน์แก่สังคมด้วย หรือไม่ทำลายขัดขวางประโยชน์ของสาธารณะ ดังคำกล่าวที่ว่าเป้าหมายของกลุ่ม องค์กรนั้นไปด้วยกันทั้ง “ประโยชน์ปัจเจกบุคคลและประโยชน์มหาชน” แม้นว่าจะมีการแสวงหารายได้ ก็เพียงเป็นการตั้งทรัพยากรจากภายในและภายนอกมาเสริมกิจกรรม ไม่เน้นกำไร เพราะการแสวงหากำไรหรือในความหมายมีประโยชน์ทางธุรกิจแอบแฝงอยู่จะเป็นเงื่อนไขทำลายกลุ่ม องค์กร ขบวนการภาคประชาชน และจำเป็นต้องระมัดระวังในกระบวนการทำลายภาคประชาชน

จากการตั้งข้อหาหรือตีตราว่าแสวงหาประโยชน์ รั้งจ้าง หวังค่าตอบแทน ซึ่งขบวนการการเมืองภาคประชาชนในหลายองค์กรอาจจะมีความจริงและหลายองค์กรอาจจะถูกทำลายด้วยเหตุผลในประเด็นนี้

3. ลักษณะการจัดการกลุ่ม องค์กร ขบวนการภาคประชาชนหรือภาคพลเมืองนั้น มีประเด็นถกเถียงทางแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับโครงสร้างองค์กร แนวทางหนึ่ง ยอมรับกลุ่มองค์กรทางสังคมต้องมีการจัดโครงสร้างระบบที่ชัดเจนแบบการจัดโครงสร้างองค์กรที่เป็นแบบทางการ (Formal Organization) เป็นการองค์กรภายใต้อิทธิพลของการจัดการแบบวิทยาศาสตร์ (Scientific Management) เคนเช่นทฤษฎีของ Fredrick Taylor ที่อธิบายการจัดการองค์กรผ่านทฤษฎีองค์กรแบบประเพณีดั้งเดิม (Classic Organization Theory) ที่มีการจัดระบบความสัมพันธ์ภายในองค์กรแบบตั้ง ลักษณะคล้ายองค์กรแบบปิด หรือเป็นองค์กรแบบมืออาชีพ มีการแบ่งส่วนงาน จัดความสัมพันธ์แบบบังคับบัญชา มีการมอบหมายหน้าที่การทำงานและใช้ระเบียบกฎเกณฑ์ชัดเจน เช่นเดียวกับบางกลุ่มองค์กรก็อาจจะเป็นกลุ่มองค์กรที่จัดตั้งตามกฎหมายที่รัฐอนุญาตให้ เช่น นิติบุคคล เป็นต้น⁵ ในขณะที่อีกแนวทางหนึ่งยอมรับการจัดการกลุ่มองค์กรแบบหลวมๆ หรือ กลุ่มหรือองค์กรแบบชาวบ้าน ลักษณะการจัดโครงสร้างของกลุ่มสะท้อนถึงความเป็นกลุ่มองค์กรสมาคมแบบปฐมภูมิที่ไม่ต้องเคร่งครัดกับกฎระเบียบของรัฐหรือรัฐเข้ามาเกี่ยวข้องควบคุมได้น้อย มีความสัมพันธ์แบบราบ ไม่มีความซับซ้อนและกำหนดการแบ่งงานกันไม่ชัดเจน หรืออาจจะมีการแบ่งงานมีกระบวนการปฏิสัมพันธ์ที่เรียบง่าย ทั้งนี้จะขึ้นอยู่กับบริบทที่เกี่ยวข้องและความจริงของแต่ละพื้นที่ มีการบังคับใช้อำนาจเชิงกฎระเบียบน้อยเป็นกลุ่มองค์กรที่อาจจะมีกฎหมายรองรับหรือไม่ก็ได้ อาจจะไม่จดทะเบียนกับหน่วยงานของรัฐ ไม่มีกฎหมายรองรับ อาจจะไม่เล็กร้อยยุดีกลุ่ม องค์กรได้ง่าย⁶ จากสองทฤษฎีที่แตกต่างกันนี้สัมพันธ์กับการ

⁵ เช่น องค์กรที่เสนอโดยนฤมล ทับจุมพล, 2543, หน้า 88-90; อินสอน บัวเขียว, 2546, หน้า 119; Ulrich & Lake, 1990, pp. 15-16, Denhardt, 2004; Faramand, 2002; Morgan, 1986

⁶ การจัดโครงสร้างกลุ่มในลักษณะนี้พบได้โดยสรุปในงานของ นฤมล ทับจุมพล, 2543, หน้า 88-90; นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร, 254, หน้า 53-55; ประยงค์ รัตนรงค์, 2546, หน้า 151; ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2541, หน้า 99; สุรพล จรรยากุล, 2542, หน้า 55-56; ไวกสิย์ สมุทรกลิน และเพ็ญพักตร์ ทองแท้, 2530, หน้า

จัดโครงสร้างองค์กรที่ Thomson จำแนกว่ามี 2 ลักษณะ คือ องค์กรในระบบปิด กับ องค์กรในระบบเปิด (Close-Open System) ซึ่งองค์กรในระบบปิด (Close System) เน้นประสิทธิภาพการควบคุมบังคับบัญชา แบ่งงานกันทำตามอำนาจหน้าที่ ซึ่งเป็นไปตามคำอธิบายของ Taylor Gulick และ Urwick Weber⁷ และ Simon⁸ ส่วนองค์กรในระบบเปิด (Open System) ที่ไม่อาจจะพยากรณ์ ไม่อาจจะควบคุมได้อย่างชัดเจน ลักษณะสาระสำคัญของกลุ่มองค์กรจึงขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ลักษณะเช่นนี้องค์กรแบบเปิดจึงเน้น “ความไว้วางใจ” และเชื่อมโยงกับสรรพสิ่ง องค์กรจึงไม่ใช่รูปแบบตายตัว แต่มีความเป็นพลวัตสูง หรือเป็นกลุ่มองค์กรที่อุปมาเหมือนวัฏจักรธรรม ดังที่ Morgan ซึ่งกล่าวไว้แล้วว่าในลำดับต้น ๆ ของบทความนี้ ดังนั้น โครงสร้างกลุ่ม องค์กร จึงไม่ได้เห็นว่าจะเป็นแบบใด แต่ดูเหมือนว่ามีพยายามให้พัฒนากลุ่ม องค์กรภาคประชาชนเหมือนกับการจัดโครงสร้างกลุ่มองค์กรแบบวิชาชีพหรือแบบวิทยาศาสตร์ เมื่อกล่าวถึงกลุ่มองค์กร ต้องเข้าใจว่าไม่ใช่สิ่งที่เกิดอยู่ลอย ๆ โดด ๆ แต่จะมีสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ หรือบริบทต่าง ๆ มีอิทธิพลกำหนดสาระสำคัญรูปแบบกลุ่มองค์กรหรือมีการยอมรับว่าให้มีการปรับเปลี่ยนไปตามความเหมาะสมกับบริบทหรือสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ บ้างก็มีการผสมผสานระหว่างสองแนวทางดังกล่าวข้างต้นเข้าด้วยกัน เพียงแต่กลุ่ม องค์กรต้องมีความหลากหลายและปรับตัวอยู่ตลอดเวลา อาจจะมีเงื่อนไขทางประเพณีวัฒนธรรมหรือสถานการณ์อื่น ๆ มีอิทธิพลต่อโครงสร้างกลุ่มองค์กรเสมอๆ งานของประภาส ปิ่นตบแต่งที่ศึกษาขบวนการ “สมัชชาคนจน” พบว่ามีการจัดโครงสร้างเป็นแบบเครือข่าย สร้างกลไกตัดสินใจแบบเสมอหน้ากัน หรือเป็นการตัดสินใจแบบราบ ลักษณะการจัดกลุ่มองค์กรขบวนการเป็นไปตามบริบททางสังคมเป็นการจัดองค์กรแบบเปิด ปรับเปลี่ยนไปตามสภาพต่างๆ ในขณะที่บางกลุ่มเป็นการจัดโครงสร้างองค์กรแบบปิด โครงสร้างการจัดการภายใต้อิทธิพลการจัดองค์กรแบบวิทยาศาสตร์

128; ฉัตรทิพย์ นาถสุภา; เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2545; Bryant & White, 1984, pp. 15-30; www.jhu.edu; www.USAID; www.WorldBank; Haynes, 1997

⁷ เน้นที่ Concept of bureaucracy

⁸ ที่สรุปได้ว่าเน้นถึง Rational model of administration

4. แรงเกาะเกี่ยวหรือเงื่อนไขของการเกาะเกี่ยวร่วมกันในกลุ่ม องค์กร ชบวนการ มี 3 ประการ คือ ประการแรก กฎระเบียบของกลุ่ม องค์กรแบบทางการหรือองค์กรแบบวิชาชีพมักจะอธิบายว่าเครื่องมือหรือสายใยสัมพันธ์ที่ทำให้กลุ่ม องค์กรชบวนการ ดำเนินการอยู่ได้ด้วยกฎ กติกา ระเบียบ หรืออาจจะเป็นบรรทัดฐาน ค่านิยมก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะขององค์กรว่าเป็นองค์กรแบบชาวบ้านหรือองค์กรแบบทางการ อย่างไรก็ดี กฎระเบียบขององค์กรอาจจะเป็นลายลักษณ์อักษร เพียงแต่มาจากสมาชิกช่วยกันสร้างขึ้นมาจากมากกว่าที่จะให้รัฐหรือสถาบันจากภายนอกสร้างขึ้น สำหรับเนื้อหาของสาระของกฎระเบียบอาจจะใช้เนื้อหาของสาระการจัดการแบบใหม่หรืออาจจะประยุกต์เอาบรรทัดฐาน ค่านิยม ประเพณีวัฒนธรรมมาเป็นลายลักษณ์อักษรหรือแนวปฏิบัติ เช่นเดียวกับกฎระเบียบสามารถปรับเปลี่ยนได้ง่ายเพื่อรองรับการปฏิบัติและการดำรงอยู่ร่วมกัน มิใช่กฎระเบียบกลายเป็นพันธนาการ ประการที่สอง แรงเกาะเกี่ยวหรือยึดโยงให้ปัจเจกบุคคล มาเป็นสมาชิกกลุ่ม องค์กรในการจัดการกับกลุ่มองค์กรชาวบ้านหรือองค์กรแบบปฐมภูมิว่ามาจากบรรทัดฐาน ค่านิยม ประเพณีวัฒนธรรม เช่น ในสังคมการเมืองของไทยพบว่าจะมีความเหนียวแน่นหรือการเกาะเกี่ยวภายในของกลุ่มองค์กรทางสังคมประกอบขึ้นมาจาก “แรงเกาะเกี่ยวภายใน หรือ ความมีน้ำใจและเสรีภาพ หรือมีความโอบอ้อมอารี ความร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การดำรงอยู่ร่วมกันผ่านความเป็นญาติ ชนบทรรมนิยมประเพณี ความเป็นสายญาติกันหรือเงื่อนไขที่มาจากพื้นถิ่นหรือพื้นที่เดียวกัน ประการที่สาม มาจากเงื่อนไขทางอุดมการณ์ ความคิด ความเชื่อ ตลอดจนทัศนคติต่าง ๆ เป็นปัจจัยร้อยรัดความเป็นกลุ่มองค์กรร่วมกัน นั่นคือ การเป็นสมาชิกกลุ่มองค์กรมีทัศนคติทางการเมืองที่มีความคิดความเชื่อที่ว่าความเป็นสมาชิกกลุ่มองค์กรสามารถเป็นช่องทางที่จะมีอิทธิพลต่อระบบการเมืองแบบตัวแทนได้หรือการรวมกลุ่มสามารถทำให้ระบบการเมืองตอบสนองให้ตามความต้องการได้⁹ ส่วนในอุดมการณ์หรือทัศนคติทางเศรษฐกิจ ก่อให้เกิดการดำรงอยู่และพัฒนาของกลุ่ม องค์กรสัมพันธ์กับ “ผลประโยชน์” ของสมาชิก ดังเช่นงานของณรงค์

⁹ พบว่ากลุ่มองค์กรแบบประชาสังคมที่ใช้เงื่อนไขนี้ในงานณรงค์ เพชรประเสริฐ, 2544, หน้า 29; นวลน้อย ตรีรัตน์ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2545, หน้า 38; Almond & Verba, 1965, p. 256

เพชรประเสริฐ อธิบายถึง “ไตรรัตน์” ของการเกิด คงอยู่ และพัฒนา คือ การนำและความคิด จิตวิญญาณ นำไปสู่การเกาะเกี่ยวกันในกลุ่มให้ดำรงอยู่ และพัฒนาต่อไป เช่นนั้น ไม่ว่าจะป็นกลุ่มแบบทางการหรือไม่ทางการอาจจะมีอุดมการณ์แห่งผลประโยชน์ เป็นเงื่อนไขสำคัญ เพราะว่าผลประโยชน์ร่วมกันของสมาชิกจะเป็นเงื่อนไขตอบคำถามพื้นฐานมนุษย์ว่ารวมกลุ่มองค์กรแล้วจะได้ประโยชน์อะไร ดังนั้น ผลประโยชน์โดยตรงจะส่งผลต่อความเข้มแข็งและความอ่อนแอของกลุ่ม นอกจากนี้ พบว่าอุดมการณ์เป็นเงื่อนไขเกาะเกี่ยวระหว่างกัน ดังเช่นที่เกิดขึ้นกับ “ขบวนการแพทย์ชนบท”¹⁰ ที่มีอุดมการณ์เดียวกัน มีจิตวิญญาณถึงกัน มีความผูกพัน มีความเป็นผู้ใหญ่ ผู้กลาง ผู้น้อง มีจิตใจที่ไม่ยอมรับความไม่ถูกต้อง ความไม่เป็นธรรม จึงทำให้มีแพทย์จำนวนมากยังคงอยู่ในขบวนการเคลื่อนไหวและมีความพยายามที่จะพัฒนาขบวนการปฏิรูประบบสุขภาพ ดังนั้นกรณีตัวอย่างนี้สามารถชี้ให้เห็นว่าอุดมการณ์ร่วมเป็นแรงเกาะเกี่ยวให้กลุ่มองค์กรดำรงอย่างต่อเนื่องจนสามารถต่อต้านการทุจริตคอร์รัปชันในต้นทศวรรษที่ 2540 ได้สำเร็จ

5. การมี “กิจกรรมที่ต่อเนื่อง” ทั้งนี้เพราะว่ากิจกรรม คือ เครื่องมือหรือสื่อที่จะสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกด้วยกัน เช่นเดียวกันกิจกรรมในการเคลื่อนไหวก็เปรียบเหมือนชีพจรวัดความดำรงอยู่ของกลุ่ม องค์กร ส่วนในอีกทศวรรษหนึ่งกล่าวว่า “กิจกรรมคือ พื้นที่สาธารณะ” ที่สมาชิกสามารถเข้าถึงได้ หรือกิจกรรมเป็นแหล่งที่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก รูปธรรมที่ปฏิบัตินั้นพบตัวอย่างจากงานภูมิธรรม เวชยชัยได้ศึกษานาการข้าวซึ่งพื้นที่สาธารณะที่เป็นโอกาสของสมาชิกในการทำงานขององค์กรชุมชน คือ “กระบวนการเสวนา” ซึ่งเป็นทั้งเครื่องมือ ทั้งเป็นกระบวนการและเป้าหมายในการพัฒนา “กระบวนการเสวนา” จึงเท่ากับเวทีสาธารณะหรือ “พื้นที่สาธารณะ” ให้สมาชิกใช้เป็นกระบวนการร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา กำหนดทิศทางกลุ่มองค์กร อย่างไรก็ตามในทางแนวคิดแล้ว พื้นที่สาธารณะคือ (1)สถานที่หรือแหล่งหรือกิจกรรมที่พลเมืองสามารถรวมกลุ่มกันอย่างอิสระหรือเป็นแหล่งที่พลเมืองช่วยกันสร้างขึ้นมา ทุกคนสามารถเข้าถึง

¹⁰ สรุปลงสาระสำคัญของนายแพทย์อำพล จินดาวัฒน์ อังใน นวนลน้อย ตรีรัตน์และกนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2545, หน้า 37-38

และมีส่วนร่วมอย่างมีศักดิ์ศรีและเท่าเทียมกัน (2) ดำรงชีวิตอยู่ด้วยการช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างกัน กิจกรรมจึงเป็นวิถีหรือแหล่งปฏิสัมพันธ์ในการดำเนินงานของสมาชิก (3) การทำกิจกรรมใดๆ ต้องดำเนินการผ่านความตั้งใจใคร่ครวญหรือมีจุดมุ่งหมายในการอยู่ร่วมกัน เช่นนี้ กิจกรรมต้องเป็นเงื่อนไขสำคัญในการดำรงอยู่ร่วมกันนั่นคือ ได้ร่วมแสดงออกในมิติต่างๆโดยมีเป้าหมายเพื่อประโยชน์ของสมาชิกทุกคน และเป็นกิจกรรมที่ต้องปรับเปลี่ยนไปต่อเนื่องเพื่อป้องกันความเบื่อหน่ายหรือความรู้สึกซ้ำซากของสมาชิก อย่างไรก็ตาม ในทางแนวคิดนี้ เวทีสาธารณะมีประโยชน์ที่ว่า ประการแรก เป็นช่องทางในการเรียนรู้ของสมาชิกหรือประชาชนผ่านกิจกรรมหรือเวทีหรือการเคลื่อนไหวในกิจกรรมต่างๆ อาจจะอยู่ในรูปแบบแตกต่างกันออกไป ประการที่สอง ทำให้ความเป็นกลุ่มองค์กร ขบวนการดำเนินอย่างต่อเนื่อง กิจกรรมเป็นเหมือนตัวชี้วัดวัดความเป็นกลุ่มองค์กรที่มีความมั่นคงถาวร มีความมั่นใจของสาธารณะชน ไม่ใช่เป็นกลุ่มสนใจหรือกลุ่มองค์กรที่มีเพียงประโยชน์เฉพาะหน้า หลังได้รับประโยชน์หรือสมประโยชน์ก็ยกเลิก แต่กลุ่ม องค์กรทางสังคมต้องมีความต่อเนื่อง เพื่อมีตำแหน่งแห่งที่ที่ได้รับการยอมรับจากสังคม

6. ศักยภาพภายใน ความเข้มแข็งของกลุ่ม องค์กร ขบวนการทางสังคมเกิดจากการจัดการด้วยศักยภาพหรือทรัพยากรภายใน ทั้งด้านทุน สติปัญญา วัสดุสิ่งของ หรืออาจจะมาจากการช่วยเหลือสนับสนุนจากองค์กรภายนอก เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรวิชาการ หรือองค์กรอื่น ๆ ในการให้ความช่วยเหลือทางวิชาการ งบประมาณเบื้องต้น หากมีการเริ่มต้นด้วยศักยภาพหรือทรัพยากรภายนอกแต่ในระยะยาวหรือระยะผ่านพ้นไปก็ต้องจัดการด้วยระดมทรัพยากรภายในหรือพัฒนาด้วยศักยภาพภายในให้ได้ หรือเป็นความเข้มแข็งภายใต้การจัดการกิจกรรมของกลุ่มเองมากกว่าจะรับการพึ่งพาจากภายนอก เช่นเดียวกับงานของภูมิธรรม เวชยชัย แสดงให้เห็นถึงการองค์กรชุมชนอย่างธนาकरข้าว ต้องอาศัยศักยภาพและความสามารถของชุมชน โดยสะท้อนให้เห็นว่า “กลไกรัฐ”¹¹ ต้องเข้ามามีส่วนร่วมแต่ก็ไม่ได้แสดงบทบาทช่วยเหลืออะไร เพราะมีการย้ายเข้าย้ายออกอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นให้ชาวบ้านต้องดำเนินการช่วยเหลือตนเองเป็นหลัก ศักยภาพภายในจึง

¹¹ หมายถึง พัฒนาการ หรือข้าราชการสังกัดสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ

สรุปเชิงหลักการ โดยนำเอางานสังเคราะห์ของกาญจนา แก้วเทพ เขาได้เสนอแนะไว้ว่า กลุ่มออมทรัพย์ในสังคมไทยเป็น “กลุ่มกู้ทรัพย์” หรือ “กลุ่มกู้เงิน” มากกว่า “กลุ่มออมเงิน” ว่า “หลักการสำคัญในการทำกิจกรรมที่กลุ่มต้องยึดไว้ นั่นคือ หลักการต้องพึ่งตนเอง ใช้ทรัพยากรและความพยายามของตนเองให้มากที่สุด” เช่นนั้น หากสรุปศักยภาพภายในเพื่อการพึ่งตนเองจึงประกอบด้วย ประการแรก การพึ่งทรัพยากรเงิน ประการที่สอง การพึ่งพาทรัพย์สินหรือทรัพยากร และประการสุดท้าย คือ การพึ่งพาสติปัญญาหรือความรู้ความสามารถจากศักยภาพภายในกลุ่มองค์กรให้มากที่สุด ซึ่งในความจริงแล้วการพึ่งพาศักยภาพตนเองอาจจะเป็นเพียงหลักการในเชิงทฤษฎี แต่ในการปฏิบัติจริงแล้วเกิดขึ้นค่อนข้างยาก เพราะกลุ่ม องค์กร ขบวนการทางสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบทจะมีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างจำกัดทั้งความรู้ วิทยาการ ดังนั้น การเคลื่อนไหวแต่ละครั้งมักอาศัยเทคนิคกระบวนการเคลื่อนไหวที่มาจากภายนอก หรือพึ่งพາภายนอกอยู่ในระดับที่สูง

ผู้นำ

ในกระบวนการกลุ่ม องค์กรขบวนการจักต้องมี “ผู้นำ” ที่มีคุณลักษณะที่มีความเข้มแข็ง หลักการสำคัญของผู้นำ คือ ต้องมีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับ อย่งไรก็ดี มีข้อเสนอแนะและข้อโต้แย้งเกี่ยวกับผู้นำได้สองทรรศนะ กล่าวคือ ทรรศนะแรก ที่ว่า “กลุ่มองค์กรต้องมีผู้นำ” เพียงแต่ต้องไม่ผูกขาด ผู้นำต้องมีหลากหลายและต้องมีป้องกันการแย่งชิงการนำระหว่างสมาชิก แต่ถึงที่สุดแล้วองค์กรที่เข้มแข็งคือผู้นำที่ผ่านการยอมรับและเข้มแข็งด้วยส่วนทรรศนะที่สองมีข้อโต้แย้งว่ากลุ่ม องค์กรขบวนการประชาชน “ไม่จำเป็นต้องมีผู้นำ” เช่นทศนะของนักปฏิบัติกรอย่าง อานันท์ ปันยารชุน Mathews¹² เพราะเชื่อมั่นว่าผู้นำไม่มีความจำเป็นเท่ากับพลังของสมาชิกหรือพลังของพลเมืองภายในกลุ่มองค์กร แม้ในเชิงหลักการแล้วสามารถเป็นไปได้และน่าเชื่อถือทั้งสองทรรศนะก็ตาม แต่ในทรรศนะแรกนั้นมีความน่าสนใจและเป็นไปได้ตามฐานคติของสังคมไทยที่เป็นสังคมมีความสัมพันธ์แบบสูงต่ำ เป็นธรรมชาติของสังคมที่อาศัยผู้นำเป็นหัวของขบวนการหรือมีผู้นำในการ

¹² เช่น ทรรศนะของ อานันท์ ปันยารชุน .2545 , Mathews .1999

ปฏิบัติงาน ดังนั้น ผู้นำจะมีความจำเป็นต่อการขับเคลื่อนกลุ่มองค์กรขบวนการ แม้ว่าจะมีคำวิจารณ์ที่น่าสนใจระหว่าง “ผู้นำ” กับ “แนวทางการนำ” เช่นจากงานเสกสรรค์ ประเสริฐกุล ได้วิจารณ์ว่า การมี “แกนนำ”¹³ มีความจำเป็น แต่ไม่แตกต่างกับแนวทางการนำ แต่ประสบการณ์ที่ผ่านมาแกนนำในการเคลื่อนไหวทำได้เพียงแค่ว่า ดำเนินการเพียงแค่ว่าในระดับปกติ หรือผลกระทบปกติ ไม่อาจจะเป็นแกนนำเพื่อเคลื่อนไหวตอบโต้กับโครงสร้างอำนาจรัฐระดับชาติได้ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล จึงสรุปว่าการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนยังไม่อาจจะถ่วงดุลอำนาจรัฐและกำหนดขอบเขตอำนาจทุนได้ แต่อย่างไรก็ตามบทบาทของผู้นำก็มีความสำคัญในกลุ่มองค์กรและพื้นที่ เพราะเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจปัญหา และรู้แนวทางการเคลื่อนไหวได้ดีกว่าสมาชิก สอดคล้องกับงานของมณีรัตน์ มิตรปราสาท¹⁴ ที่สรุปว่าผู้นำมีผลต่อการก่อตัวและเสริมอำนาจขององค์กรประชาชน โดยที่ผู้นำมีความสามารถในการเข้าใจปัญหา สามารถวิเคราะห์ปัญหา ส่วนประยงค์ รัตนรงค์ กล่าวเชิงวิจารณ์ผู้นำกลุ่มองค์กรชุมชนว่า มีความสำคัญมากในการเคลื่อนไหวภาคประชาชน แต่ถ้าหากผู้นำไม่ดีก็จะล้มเหลว โดยเฉพาะผู้นำแบบไร้รากที่พยายามแสวงหาประโยชน์เฉพาะตนเอง ประยงค์ รัตนรงค์ ตีความว่า “ผู้นำที่เอางานพัฒนามาเป็นอาชีพหรือรายได้” จะทำลายขบวนการของชาวบ้าน อย่างไรก็ตาม คุณลักษณะผู้นำของกลุ่มองค์กรขบวนการทางสังคมจึงน่าสนใจ สามารถหาข้อสรุปได้จากแนวทางหรือบทบาทของผู้นำในการขับเคลื่อนขบวนการภาคประชาชนในสังคมการเมืองไทยผ่านผลการศึกษางานที่มีอยู่จำนวนไม่น้อย เช่นงานของประภาส ปิ่นตบแต่ง งานของไพฑูริย์ โพธิ์สว่าง พบ **คุณลักษณะผู้นำหรือบุคลิกภาพผู้นำ**น่าสนใจสรุป 4 ประเภทดังนี้

ประเภทแรก ผู้นำขเรียนมานาน เป็นผู้ที่มีมนุษยธรรม หรือมี “ธรรมะ” จึงมีทักษะในการปราศรัยบนเวที เพราะผ่านประสบการณ์การเทศน์มาก่อน ซึ่งไพฑูริย์ โพธิ์สว่างกล่าวถึงคุณลักษณะผู้นำในภาคตะวันออกเฉียงเหนือว่าเกี่ยวข้องกับระยะเวลาในการบวชหรือจำนวนพรรษาด้วย

¹³ แกนนำ ในทฤษฎีของเสกสรรค์ฯ คือ ผู้นำ (ผู้เขียน)

¹⁴ มณีรัตน์ มิตรปราสาท. 2539, หน้า 129

ประเภทที่สอง ผู้นำรุ่นหนุ่มสาว 30-45 ปี ผ่านการทำงานนอกบ้านมาก่อน เห็นโลกภายนอกมากกว่าคนอื่น จบการศึกษาอย่างน้อยประถมศึกษา จากประสบการณ์จึงทำให้มีความกล้าหาญ เมื่อกลับมาอยู่บ้านต้องนำการต่อสู้กับโครงการของรัฐ

ประเภทที่สาม ผู้นำที่ร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน มักมีการทำงานเป็นระบบ ร่วมงานและร่วมโครงการ

ประเภทที่สี่ ผู้นำที่ร่วมการต่อสู้กับขบวนการชาวนา สหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย การเคลื่อนไหวทางอุดมการณ์ และมีการขัดแย้งทางอุดมการณ์ในพื้นที่สีแดง หรือผู้นำมักเกิดจากประสบการณ์การต่อสู้ในพื้นที่มาอย่างยาวนาน

ประเภทที่ห้า ผู้นำไม่ได้เข้าไปอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ของชุมชนและอาจจะขัดแย้งกับ ผู้อุปถัมภ์เดิมหรือโครงสร้างอำนาจเดิม

นอกจากนั้น ผมมีการศึกษาเกี่ยวกับผู้นำในทางสังคมในการศึกษาของนักวิชาการไทยอีกมาก พบข้อสรุปคุณลักษณะผู้นำกลุ่มองค์กรที่ใช้อธิบายผู้นำกลุ่ม องค์กรภาคสังคม หรือภาคประชาชนมีลักษณะเพิ่มเติม ดังนี้

1. เป็นตัวเชื่อมโยงและเป็นผู้นำหรือเริ่มต้นในการเปลี่ยนแปลง จึงเป็นผู้ริเริ่ม หรือผู้จุดประกาย หรือกระตุ้นให้สมาชิกในการดำเนินงาน ดังนั้น ผู้นำต้องเป็นผู้บุกเบิก จึงต้องมีจิตวิญญาณในการสร้างกลุ่ม องค์กรด้วยความเชื่อมั่น เสียสละ การทุ่มเทแรงกายและแรงใจ

2. บทบาทของผู้นำมิได้ใช้อำนาจ หรือวางบทบาทตนเองอยู่ในสถานภาพที่สูงกว่าสมาชิก ผู้นำในการเคลื่อนไหวทางสังคมการเมืองจึงไม่ใช่ผู้บังคับบัญชา (Administrator / Commander / Manager) แต่เป็น “ผู้ประสานงาน” ผู้อำนวยการ (Facilitators) ที่ปราศจากอำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย (Authority) แต่คอยช่วยเหลือแก้ไขปัญหา เพียงแต่ความเป็นผู้นำมาจากความศรัทธา ความเชื่อหรือความไว้วางใจ (Faith , Beliefs , Trust) หรือต้องใช้อำนาจบารมี งานของภูมิธรรม เวชยชัย กล่าวถึง ผู้นำองค์กรชนาการข่าวว่า มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับชาวบ้าน ได้รับการยอมรับจากชาวบ้าน การขึ้นมาดำรงตำแหน่งไม่มีการเลือกตั้ง แต่ได้รับการยอมรับและถูกร้องขอ จึงสามารถกุมสภาพการนำได้ เพราะสามารถขอคำมั่นสัญญาจากสมาชิกให้เข้ามาร่วมมือกัน สามารถต่อรองได้ว่าหากสมาชิกไม่ให้ความร่วมมือก็จะลาออกจากตำแหน่ง หรือไม่อาจจะอยู่ในตำแหน่งต่อไป

3. มีความสามารถพิเศษเฉพาะตัวในการวิเคราะห์ปัญหา โดยใช้ความรู้ความสามารถและประสบการณ์ในการดำเนินการโดยที่สมาชิกผู้อื่นปฏิบัติไม่ได้ หรือเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป หรือประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพ หรือมีความรู้ในการทำอาชีพ มีความฉลาดมีไหวพริบ เป็นคนช่างคิดช่างทำ ช่างจดจำ ช่างสังเกต สามารถสรุปบทเรียนได้รวดเร็วและแยกแยะข้อมูลได้ดี มีความเป็นตัวของตัวเอง มีความสามารถในการประสานกับองค์กรและสถาบันต่าง ๆ ได้ดี มีความเข้าใจชุมชนตนเองและสังคมภายนอก , ความมุ่งมั่นจริงจังและทำงานด้วยเสียสละ อาจจะทำงานเป็นตัวช่วยให้สมาชิกเห็นอย่างไม่รู้จักเห็นดีเห็นชอบจนเป็นที่ยอมรับหรือให้ความสำคัญกับงาน ให้ความสำคัญกับความรูสึกของผู้อื่นหรือต้องเอาใจเขามาใส่ใจเราเป็นผู้ที่มีวาทศิลป์สามารถชักจูงโน้มน้าว

4. ผู้นำเป็นเหมือนสัญลักษณ์ของกลุ่มหรือองค์กร ที่จะปฏิสัมพันธ์และเป็นเครือข่ายที่มีกรยอมรับของบุคคลภายนอก องค์กรและสถาบันต่าง ๆ ทั้งจากราชการและเอกชน

อย่างไรก็ตาม การเป็นผู้นำในการเคลื่อนไหวทางสังคมนั้น สถานภาพ หรือฐานะในการเป็นผู้นำหาได้มั่นคงหรือมีเสถียรภาพยั่งยืนในการนำหรือครองอำนาจต่อเนื่องตลอดไป แต่ขึ้นอยู่กับกรยอมรับมากขึ้นหรือลดลง ดังนั้น "ลีลาการนำ" ที่สรุปว่า ประการแรก ผู้นำยึดหมั่นหรือยืนหยัดอยู่ในแนวทางที่ร่วมกันกำหนดหรือแนวทางเดิมที่เคยปฏิบัติมาไม่ทอดถอยและลดละความพยายามโดยเฉพาะในแนวทางการการทำงานแบบการมีส่วนร่วม ประการที่สอง สามารถทำให้สมาชิกประสบความสำเร็จ หรือสร้างสัมฤทธิ์ผลของงานออกมาอย่างประจักษ์ชัด ประการที่สาม การเชื่อมโยงกับบุคคล สถาบัน และองค์กรภายนอกหรือหาการสนับสนุนทรัพยากรจากภายนอก โดยไม่สูญเสียจุดยืนและไม่แสวงหาประโยชน์ส่วนตัวจากการเชื่อมโยงกับองค์กรอื่น ๆ ในขณะที่เดียวกับพร้อมที่จะประสานกับองค์กรภายนอกอย่างมีศักดิ์ศรี ไม่สูญเสียตัวตนหรือเอกลักษณ์ความเป็นผู้นำลงไป

ความไว้วางใจ

ความไว้วางใจ (Trust) ระหว่างกันเป็นนามธรรมของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในองค์กรต่างๆ และหน่วยงานสังคมทั้งหลาย มีการอธิบายถึงความไว้วางใจ (Trust) ว่าเป็นความเชื่อ (Trust is the Belief) โดยที่ธรรมชาติของ

ความเชื่อและความไว้วางใจเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกัน ความไว้วางใจเป็นสิ่งที่สามารถสังเกตและวัดได้จากพฤติกรรมทางลบ และพฤติกรรมทางบวก ดังนั้น จึงมีผลต่อความล้มเหลวและความสำเร็จในการปฏิบัติงาน หรืออาจจะกล่าวว่า ความไว้วางใจเป็นพื้นฐานที่มีผลต่อความสำเร็จและความล้มเหลว เป็นต้นว่า ธุรกิจสมัยใหม่ ในทัศนะเช่นนี้ปรากฏในงานของ Putnam ได้สรุปว่าวัฒนธรรมของความไว้วางใจกันของบุคคลจะเป็นเงื่อนไขต่อความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจ นั่นคือ สังคมคน กลุ่มใดความไว้วางใจต่างกันจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจต่างกัน เช่นเดียวกับ Banfield บอกถึงผลอย่างเป็นรูปธรรมว่า “ความยากจนเป็นผลมาจากความไม่ไว้วางใจกัน” จนมีการศึกษาแล้วสรุปว่าความไว้วางใจ คือ ทูนาทางสังคม (Social Capital) เป็นระบบคุณค่าที่สำคัญที่มีความพยายามสร้างความไว้วางใจขึ้นมา โดยเฉพาะผู้นำของกลุ่มต้องดำเนินการให้เกิดขึ้นในความรู้สึกของสมาชิก ที่ต้องมีบทบาทชัดเจน

สำหรับปัจจัยเหตุของความไม่ไว้วางใจนั้น มีหลายประการ เป็นต้นว่า **ประการแรก** เมื่อมีการแข่งขันกันอย่างเข้มข้น เพราะลักษณะของ “บรรยากาศการแข่งขัน” ส่งผลให้ความไว้วางใจลดลง (Decline of Trust) ยิ่งมีการแข่งขันต่อเนื่องเป็นเวลานานเข้าก็จะผลิตความไม่ไว้วางใจให้แสดงออกมาเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ **ประการที่สอง** ความไว้วางใจจะมีความสัมพันธ์ “การใช้กำลังบังคับ” นั่นคือ หากว่ามีการใช้กำลังบังคับมากๆขึ้นก็จะเพิ่มความไม่ไว้วางใจหรือความไม่ไว้วางใจลดลง **ประการที่สาม** ความเชื่อ (Belief) ของปัจเจกบุคคล และกลุ่มคนมีความเชื่อตรงกันหรือสัมพันธ์กันหรือไม่ ในที่นี้หากพินิจในความเชื่อตรงกัน ก็มีความไว้วางใจกัน สามารถแสดงออกในการกระทำหรือร่วมในกิจกรรมตามขั้นตอนต่างๆ **ประการที่สี่** “ประสบการณ์ในอดีต” ของบุคคลจะเป็นเงื่อนไขส่งต่อความสัมพันธ์กับความไว้วางใจของบุคคล “ประสบการณ์ในอดีต” พบว่า ระเบียบกฎเกณฑ์ การกระทำ พฤติกรรมที่ไม่น่าไว้วางใจ ความโปร่งใสน่าเชื่อถือน่าเคารพ

การเชื่อมโยงเครือข่าย

การเชื่อมโยงเครือข่ายมาจากภาษาอังกฤษว่า “Net” คือ “ตาข่าย” ที่มีลักษณะโยงใยถึงกันและพร้อมที่จะปฏิบัติงานหรือ “work” เมื่อใช้งาน หรือการร้อยรัดเอาความพยายาม

และการดำเนินงานของฝ่ายต่างๆเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบและรูปธรรม เพื่อปฏิบัติการกิจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน โดยที่แต่ละฝ่ายยังคงปฏิบัติการกิจหลักของตนต่อไปอย่างไม่สูญเสียเอกลักษณ์และปรัชญาของตนเอง โดยเป็นการรวมหรือการเชื่อมอย่างหลวมๆ ตามภารกิจความจำเป็น Starkey กล่าวว่า การเชื่อมโยงเครือข่ายเป็นการรวมกลุ่มของปัจเจกบุคคลหรือขององค์กรที่มีลักษณะพื้นฐานที่สำคัญ คือ “ความสมัครใจ” หรือเป็นความอิสระในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารหรือสารสนเทศและกิจกรรมร่วมกัน (Exchange of Information , joint action) Gerlach บอกว่าการเชื่อมโยงเครือข่าย จะต้องมาจากสมาชิกมี “ทัศนคติ ค่านิยม หรือมีความรู้ความเข้าใจร่วมกัน หรือมีอัตลักษณ์ร่วมกัน” นอกจากนี้มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายเครือข่ายองค์กรสรุปว่า “...รูปแบบหนึ่งของการประสานงานของบุคคล กลุ่มบุคคลหรือองค์กรที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกันอย่างมีระยะเวลายาวนานพอสมควรที่สามารถที่จะช่วยเหลือกัน ในยามที่มีปัญหา โดยมีการจัดรูปหรือระเบียบโครงสร้างที่คนหรือสมาชิกในองค์กรสมาชิก ยังมีความเป็นอิสระ และการเป็นสมาชิก เครือข่ายไม่มีผลกระทบต่อความเป็นอิสระหรือความเป็นตัวของตัวเองหรือตัวตนขององค์กรนั้น โดยเครือข่ายเป็นการเชื่อมโยงในรูปของการรวมตัวแบบหลวมๆ เฉพาะกิจตามความจำเป็น หรืออาจอยู่ในรูปของการจัดองค์กรที่เป็นโครงสร้างความสัมพันธ์อย่างชัดเจน เครือข่ายเป็นกิจกรรมความร่วมมือเป็นไปได้ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล องค์กรและสถาบัน มีขอบข่ายขนาดเล็กๆ ทั้งในระดับชุมชน ไปถึงระดับจังหวัด ระดับภูมิภาค ประเทศและระหว่างประเทศ” แต่มีนักวิชาการที่มีทัศนะเกี่ยวกับเครือข่ายที่แตกต่างกันออกไปอีกทัศนะหนึ่งว่า มีการเชื่อมโยงเครือข่ายผ่านกลุ่มผ่านความเป็นญาติ การแต่งงาน การเป็นเพื่อนบ้านกัน ดังนั้น การเชื่อมโยงเครือข่ายจึงมีลักษณะ คือ เป็นการเชื่อมโยงผ่านบุคคล การเชื่อมโยงผ่านกลุ่ม การเชื่อมโยงผ่านการกระทำร่วมกัน เช่นเรียนร่วมกัน คิดเหมือนกัน และเชื่อมโยงผ่านระบบสารสนเทศ ในสังคมการเมืองที่เปิดมากขึ้นนั้น เครือข่ายที่มีจากการมีประเด็นร่วมกันรวมเป็นเครือข่ายเพื่อเคลื่อนไหว แสดงออกร่วมกันเป็นพลังที่เพิ่มเป็นเท่าทวีคูณ เครือข่ายทางสังคมแบบนี้มาจากความรู้สึกร่วมกันมากกว่าร่วมภูมิศาสตร์ ความเป็นญาติ ยิ่งนับวันจะพบความสำคัญ

ที่จะประสบความสำเร็จในการเคลื่อนไหว เพราะสามารถระดมศักยภาพ ทรัพยากรมาร่วมในขบวนการได้มากขึ้นถึงขั้นเป็นแบบมวลชนขนาดใหญ่

จากความหมายนี้ เครือข่าย คือ (1) การเชื่อมโยง คนกับคน และคนกับองค์กรและองค์กรกับองค์กรหรือสถาบันกับสถาบันด้วยกัน (2) ต้องเป็นการดำเนินงานตามความสมัครใจเป็นสำคัญ (voluntary basis) (3) ต้องมีการช่วยเหลือ แลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน (3) ความอิสระของสมาชิกที่มาสร้างเครือข่าย แม้ในในนัยยะเหล่านี้จะให้ความหมายครอบคลุม คือการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล บุคคลกับองค์กรและองค์กรกับองค์กร (4) การเชื่อมโยงเครือข่ายอาจจะมีสมาชิกเป็นปัจเจกบุคคลในระดับเดียวกัน หรือลักษณะเหมือนกัน เช่น Farmer-base network ลักษณะนี้เป็นเครือข่ายแบบราบหรือเสมอกัน (horizontal orientation) ในขณะที่บางครั้งอาจจะเป็นการปฏิสัมพันธ์แบบตั้งหรือไม่เท่าเทียมกันเครือข่ายสมาชิกมาจากสถานภาพที่แตกต่างกัน (Vertical Orientation) ในขณะที่เครือข่ายบางรูปแบบมาจากเงื่อนไขของลักษณะภูมิศาสตร์ (Geographical Scope) ข้ามชาติพันธุ์ ข้ามภูมิศาสตร์ ภูมิภาควัฒนธรรม หรือเขตเกษตรกรรมเดียวกัน แต่ในทัศนะของผู้เขียนมีเห็นสอดคล้องกับ Gerlach ว่าการเชื่อมโยงเครือข่ายต้องเป็นรูปแบบปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มคนหรือเป็นปฏิสัมพันธ์ในระดับกลุ่มคน มิใช่เป็นความสัมพันธ์ในระดับปัจเจกบุคคล หากเป็นการเชื่อมโยงระหว่างบุคคลก็ต้องเป็นผู้นำของกลุ่มคนหรือผู้นำขององค์กร ดังนั้น ก่อนจะเชื่อมโยงเครือข่ายจึงต้องเป็นจะต้องสร้างกลุ่มคนหรือสร้างองค์กร เช่น องค์กรทางสังคม ขึ้นมาก่อน เมื่อพัฒนากลุ่มคนหรือองค์กรขึ้นมาแล้ว ความสำเร็จของจุดมุ่งหมายขององค์กรมิใช่เกิดจากปัจจัยหรือสภาพแวดล้อมในองค์กรเท่านั้น แต่สภาพแวดล้อมหรือบรรยากาศหรือสภาพสังคมหรือบริบทรอบนอกองค์กร จะเป็นเงื่อนไขสำคัญในการบรรลุจุดมุ่งหมาย การสร้างเครือข่ายจึงต้องเกิดขึ้น ส่วนเครื่องมือที่สำคัญในการเชื่อมโยงเครือข่ายนั้น เพื่อการแลกเปลี่ยนหรือการกระจายข้อมูลสารสนเทศและกิจกรรม มีหลายวิธี โดยในที่นี้กล่าวถึงส่วนของการสื่อสารมวลชน เช่น โทรทัศน์ วิทยุวารสาร หนังสือพิมพ์ จดหมายข่าว อย่างไรก็ตามเครือข่ายนั้นหาได้มั่นคงตายตัว แต่มีลักษณะที่จะต้องมีการแตกตัวออกไปเป็นข่ายย่อยๆ เมื่อเป้าหมายหรือกลยุทธ์เปลี่ยนแปลงไปตั้งงานขององค์กร บุญสวยขวัญ

การเกณฑ์

เป็นกระบวนการที่เกิดจากแรงบันดาลใจและความตั้งใจของผู้นำที่เป็นผู้โน้มน้าว (Persuaders) ที่สามารถสร้างความเข้าใจให้แก่ประชาชนในจำนวนมากๆ จนสามารถนำให้มีผู้เข้าร่วมขบวนการหรือเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการในการดำเนินกิจกรรมได้หรือที่เรียกว่า “ระดม” หรือ “เกณฑ์” ดังนั้น การเกณฑ์หรือการระดม จึงเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ นั่นคือ ไม่สามารถใช้เป็นศิลป์ของผู้นำเพียงประการเดียว แต่ต้องมีทักษะและ/หรือสร้างสรรคโน้มน้าว ผ่านการมีประเด็นร่วมกันหรือปัญหาาร่วมกันหรือความต้องการร่วมกัน การไม่ได้รับความเป็นธรรม ประสบกับปัญหาหรือมีความเดือดร้อนจะเป็นมูลเหตุให้เกิดเป็นประเด็นปัญหาาร่วมกันนำไปสู่การเกณฑ์หรือการระดม แท้จริงแล้วการเคลื่อนไหวแบบนี้มีมาแต่โบราณ นับว่าเป็นวิธีการที่สัมพันธ์กับกิจกรรมทางการเมือง สังคมตลอดมา ภายใต้สถานการณ์ที่ผู้คนจำนวนมากหรือจำนวนเพียงพอที่มีประเด็นร่วมอยู่แล้ว ผู้คนเหล่านั้นอาจจะคับข้องใจหรือกลางแกลงใจหรือเป็นความปรารถนาประเด็นใดประเด็นหนึ่งเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว เช่น ผู้คน หรือสมาชิกมีความคับข้องใจเรื่องการโอนหุ้น และการขายบริษัทชินคอร์ปให้แก่กองทุนเทมาเสก สิงคโปร์ของนายกรัฐมนตรี พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร เมื่อช่วง พ.ศ.2544 และ 2547-2458 หรือประชาชนเริ่มประสบปัญหาเกี่ยวกับน้ำเน่าเสียหลังระบบโครงข่ายชลประทานโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังเสร็จแล้วเมื่อ พ.ศ.2542 เป็นเหตุให้ผู้นำสามารถเกณฑ์หรือระดมผ่านการปลุก การจี้หรือกระตุ้นผ่านประเด็นนั้นๆ ได้ หรือ ผู้นำต้องดึงความปรารถนาหรือความคับข้องใจนี้ออกมาจนมีมวลชนจำนวนหนึ่งเข้าร่วมอย่างปราศจากการบังคับ หรือขู่เข็ญ เช่น กรณีตัวอย่างโครงการท่อแก๊สไทย-มาเลเซีย หรือโครงการบ่อน้ำบาดน้ำเสียคลองด่าน สมุทรปราการ แม้กระทั่งกรณีตัวอย่างสมัชชาคนจนที่ดำเนินการชุมนุมประท้วง 99 วัน สุดท้ายของกรณีตัวอย่าง เช่น ความจงรักภักดีของพสกนิกรชาวไทยที่มีต่อองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงแสดงออกดีในการเฉลิมฉลองในโอกาสสำคัญของพระองค์ท่านอย่างง่ายที่สุดคือการสวมเสื้อเหลืองกันทั้งประเทศในช่วง พ.ศ.2549-2550 เหล่านี้คือปัจจัยเหตุนำไปสู่ความกระบวนกรระดมหรือการเกณฑ์มวลชนให้ออกมาแสดงในรูปแบบต่างๆ เช่นเดียวกันหากไม่มีประเด็นรวมจะต้องแสดงออกหรือเป็นเหตุให้เกิดการระดมหรือเกณฑ์

มวลชน ในบางคราวก็จำเป็นต้องสร้างเหตุสร้างผลขึ้นมา หรือผู้นำที่จะเกณฑ์ต้องสร้างให้ เห็นถึงการเป็นปัญหาหรือทำให้เป็นปัญหาขึ้นมา

การเกณฑ์หรือการระดม สามารถทำได้หลายวิธี ในที่นี้เสนอวิธีการเกณฑ์หรือระดม สามารถทำได้ 3 วิธี (1) การเกณฑ์หรือการระดมที่สามารถดำเนินการผ่านความศรัทธา เป็นการศรัทธาในตัวผู้นำ ทั้งนี้อาจจะมาจากเป็นประสบการณ์การทำงานของผู้หน้าที่เคย ประสบความสำเร็จมาแล้วจนเป็นที่ยอมรับ บุคลิกภาพที่น่าเชื่อถือ นั่นก็คือ ความไว้วางใจ เช่นนี้ บุคลิกภาพและลีลาการนำของผู้หน้าจะเป็นเงื่อนไขสำคัญ ดำเนินการผ่านความ ศรัทธาจะเกิดขึ้นได้มากในอดีตโดยเฉพาะของพระหรือกิจการศาสนา แต่ในช่วงปัจจุบันก็ พบในกิจกรรมด้านอื่นๆ แม้กระทั่งการเคลื่อนไหวเพื่อตอบโต้กับการเมืองในระบบตัวแทนที่เกิดกิจกรรมต่อเนื่องยาวนานได้อาจจะมาจากศรัทธาในผู้นำ ผู้เขียนได้สอบถาม ประชาชนที่ร่วมขบวนการพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยครั้งที่ 2 ในช่วงพฤษภาคม – สิงหาคม 2551 ทราบว่าเขาศรัทธาในตัวผู้นำ โดยเฉพาะ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ว่าปฏิบัติดี ปฏิบัติงาม ไม่ก้าวร้าวหรือโมหยาบคาย และไม่มีผลประโยชน์แฝงเร้น อาจจะเป็นการเกณฑ์ หรือการระดมได้ยั่งยืนต่อเนื่อง (2) การเกณฑ์หรือการระดมที่สามารถดำเนินการผ่าน อำนาจ มีกลยุทธ์ในการดำเนินงาน เป็นต้นว่า ประการแรก การใช้อำนาจของระบบราชการ ทั้งนี้ ผู้ที่มีตำแหน่งในหน้าที่ราชการสามารถระดมผู้คนได้ง่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้คนที่อยู่ ภายใต้งบประมาณบัญชี ผู้คนที่สามารถให้คุณให้โทษได้ก็สามารถระดมได้ จึงสามารถกระทำ ได้ผ่านอำนาจของราชการปกติ อาจจะต่อรองด้วยบ่าเนื้องานดีความชอบกับผู้คน ที่ข้าราชการสามารถให้คุณให้โทษหรือผู้ที่ต้องเข้ารับบริการ ประการที่สอง อำนาจอิทธิพลที่ ผ่านความหวาดกลัว หรือความเกรงอกเกรงใจต่ออำนาจข้าราชการ (3) การเกณฑ์หรือการ ระดมจากการที่ใช้พลังทางเศรษฐกิจ การเกณฑ์หรือการระดมด้วยการใช้เงินจ้างวานหรือ สิ่งของแลกเปลี่ยนกับการเข้าร่วมในมวลชน พบว่าหน่วยงานทางธุรกิจใช้มากใน กระบวนการเปิดตัวสินค้า มหกรรมทางธุรกิจ เป็นเหมือน “การจัดตั้ง” หรือ “หน้าม้า” แม้ ว่าจะไม่ยาวนานหรือต่อเนื่อง แต่สามารถเกณฑ์หรือระดมได้จำนวนแน่นอนแต่ต้นทุนต้องจ่าย สูง ในการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนก็พบว่ามีกรออกข่าวในแนวทางการ เกณฑ์แบบนี้อยู่เสมอๆ เช่น ถูกตีตราว่า “ถูกจ้างวานมา” อย่างไรก็ตามก็มีการจัดการเกณฑ์หรือ

ระดมในกิจกรรมต่าง ๆ ของสังคมนครเมืองตลอดมา อาจจะมีที่ความแตกต่างกันตามเป้าหมายของการกระทำสุจริต แซ่ตัน¹⁵ ได้อรรถาธิบายว่า “การเกณฑ์” เป็นรูปแบบที่ทางราชการใช้ในการดึงเอาพลังของราษฎรไปใช้ให้เกิดประโยชน์ ในขณะที่คำว่า “การระดม” เป็นลักษณะรูปแบบของประชาชนหรือพลเมืองใช้เคลื่อนไหวในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนเพื่อไปกระทำต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งให้สำเร็จ จะว่าไปแล้ว การเกณฑ์ หรือ การระดม เป็นการจัดการหรือกระทำใน 3 ลักษณะ คือลักษณะประการแรก การเกณฑ์หรือการระดมคน ในปัจจุบันทั้งภาคราชการ และภาคเอกชนจะใช้การระดมหรือเกณฑ์คนมาก หรือที่เรียกภาษาชาวบ้านว่า “หน้าม้า” เช่นเกี่ยวกับการเปิดปราศรัยทางการเมืองของนักการเมือง พรรคการเมือง ที่ต้องระดมหรือเกณฑ์คนมานั่งฟังการปราศรัยด้านหน้าเวทีหาเสียง ส่วนการเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคมก็ต้องใช้จำนวนมากเพียงพอเพื่อให้เห็นถึงความน่าเชื่อถือ หรือความชอบธรรมของประเด็นที่ต้องการ เช่น การระดมชาวบ้านขุดลอกคลอง การระดมชาวบ้านมาช่วยในการเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์หรือธนาคารหมู่บ้าน ลักษณะการดำเนินการที่กล่าวมาทั้งหมดนี้อาจจะเรียกชื่ออีกประการหนึ่งว่า “การจัดการคน หรือ การตั้งคน” เพื่อให้มีจำนวนเพียงพอที่จะทำให้เป้าหมายบรรลุที่กำหนดไว้ ในแง่การระดมคนนี้เงื่อนไขของปริมาณหรือจำนวนคนที่เกณฑ์มาได้มากน้อยจึงเป็นตัววัดศักยภาพหรือความสำเร็จความล้มเหลวได้ด้วย ผู้ที่มีความสามารถในการเกณฑ์หรือระดม คือผู้มีความสามารถในการจัดการคน บุคคลดังกล่าวนี้ในหน่วยงานราชการ คือ การเกณฑ์หรือการระดมด้วยการใช้อำนาจ ส่วนในหน่วยงานทางธุรกิจ การเกณฑ์หรือการระดมต้องกระทำผ่านผลตอบแทนหรือผลกำไร เป็นแรงจูงใจ ส่วนในการจัดการคนในภาคสังคมต้องทำผ่านความไว้วางใจ ที่ต้องมีความศรัทธา ในตัวผู้เกณฑ์หรือผู้ที่ทำการระดม หากมีพลังศรัทธาหรือความไว้วางใจในตัวผู้เกณฑ์มากก็สามารถเกณฑ์หรือระดมผู้คนให้เข้าร่วมในกิจกรรมนั้นๆ ได้มาก

ลักษณะประการที่สอง การเกณฑ์หรือการระดมความคิด ในสังคมนครเมืองปัจจุบันนี้ การเกณฑ์หรือระดมแบบนี้จะพบว่ามีมากขึ้น เช่น รูปแบบการประชุมปฏิบัติการ

¹⁵ สุจริต แซ่ตัน. การบรรยายพิเศษในวิชาการจัดการทางสังคม ภาคที่ 2/2545 วันที่ ตุลาคม 2545 ณ ห้องเรียนรวม 3219 มวลัยลักษณ์

(workshop) การระดมสมอง (brain storming) การอภิปรายกลุ่มย่อย (small group discussion) การทำเวที เป็นต้น การระดมความคิด เพื่อให้ได้ความคิดความเห็นหรือข้อสรุปหรือมติ ส่วนในบางคราวอาจจะต้องการความคิดเห็นที่แตกต่างกัน มีวิธีการระดมจากปริมาณผู้คนหรือสมาชิกจำนวนมากๆ แต่ในบางคราวการต้องการความคิดเห็นต้องการจากผู้คนที่มีความพิเศษ ทั้งนี้จากเหตุที่ว่า การประชุมหรือการทำเวทีหากมีคนจำนวนมากๆ ผู้คนที่มาร่วมแสดงความคิดเห็นมักจะถูกครอบงำ ชี้นำความคิดเห็นในที่ประชุมเพื่อรองรับความคิดเห็นของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ดังนั้น หลักการที่น่าสนใจจากประสบการณ์ของผู้เขียนพบว่า ต้องการเรื่องใหญ่ๆ ไม่ต้องการคนมาก ยิ่งวงประชุมหรือยิ่งใหญ่ยิ่งไม่ได้ฟังความคิดเห็น แต่ยิ่งวงประชุมที่มีจำนวนคนไม่มากทุกคนที่มาร่วมประชุมสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่

ลักษณะประการที่สาม การระดมเงินหรือทรัพย์สินเนื่องจากเงินหรือทรัพย์สินในกิจกรรมของภาคประชาชนนั้นไม่มีแหล่งที่มาของเงิน การเคลื่อนไหวจำเป็นต้องมีเงินหรือต้นทุนสูงในการเคลื่อนไหว แต่การเคลื่อนไหวที่มีการเกณฑ์เงิน ทรัพย์สิน อาจจะเป็นประเด็นอ่อนไหวให้เกิดความเสียหายได้หรือทำลายผู้เกณฑ์หรือผู้นำได้หากไม่มีความชัดเจนในการเปิดเผยหรือแจ้งข้อมูล

การสื่อสารและการทำให้เป็นประเด็นสาธารณะ

ในสถานการณ์สังคมการเมืองปัจจุบันสื่อคือเครื่องมือที่สำคัญ การช่วงชิง หรือการมีส่วนร่วมหรือการครอบครองสื่อนับว่าเป็นหัวใจในการดำเนินงาน องค์กรธุรกิจ องค์กรราชการ กระทั่งการเมืองภาคประชาชนหรือการเมืองภาคพลเมืองก็นับว่าเป็นหัวใจสำคัญในการเคลื่อนไหว ดังนั้น การเคลื่อนไหวทางราชการ ทางธุรกิจและการเคลื่อนไหวทางสังคมการเมืองมีความปรารถนาเหมือนกัน นั่นคือ ความต้องการมีสื่อในครอบครอง ซึ่งหมายถึงมีเครื่องมือหรือมีช่องทางในการสร้างความรู้ความเข้าใจการประชาสัมพันธ์ และการโฆษณาชวนเชื่อกับสาธารณชน บทบาทในการสื่อจึงมีสูงมาก จึงเป็นพัฒนาการที่เร่งรัดให้มีรูปแบบสื่อหลากหลาย เช่น สื่อออกกระแสรัฐที่เคยผูกขาด เป็นต้นว่า “สื่อเพื่อชุมชน” หรือ “สื่อภาคประชาชน” หรือ “สื่อทางเลือกอื่นๆ” ตลอดจนสื่อกระแสหลักทั้งวิทยุ หนังสือพิมพ์

โทรทัศน์ที่รับอนุญาตจากรัฐ จึงถูกหยิบยกขึ้นมา¹⁶ ในขณะที่ “สื่อชาวบ้าน” เช่น การใช้ “วาจาบอกกล่าว” ก็เป็นสื่อที่มีความสำคัญไม่แพ้กัน เป็นต้นว่า ชาวลื้อ ชาวปอดหรือ ชาวปากตอปาก ซึ่งเป็นสื่อของขบวนการทางสังคมที่มีประสบการณ์ใช้ปฏิบัติการความรุนแรงในชายแดนภาคใต้ของไทยด้วยการใช้ชื่อนี้ได้อย่างได้ผลตลอดในระยะปลายทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา หลังจากความสำเร็จในระดับหนึ่งของพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยในกระบวนการต่อต้านรัฐบาล ทั้ง พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร และนายสมคร สุนทรเวช ในระยะ พ.ศ.2548-2549 และ กลาง พ.ศ.2551 ตามลำดับ พบว่ามีหลายเงื่อนไขปัจจัย แต่เงื่อนไขปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อความสำเร็จ คือ การที่มีสถานีโทรทัศน์ ASTV เพื่อถ่ายทอดภาพ เสียง ปรากฏการณ์ของตนเอง ส่งผลต่อการขยายวงการรับรู้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น โดยจัดรายการสดที่มีพิธีกรและรายการที่เปิดโปงในประเด็นต่างๆ ที่ทางแกนนำพันธมิตรฯ พึงประสงค์หรือ กำหนดเป็นยุทธวิธีในการเคลื่อนไหวในแต่ละช่วงเวลาหรือสัปดาห์ต่างๆ หลายๆ ประเด็นที่เป็นความต้องการสามารถสำเร็จนับว่าผ่านการ “สร้างกระแส” ด้วยการใช้อุทธรณ์ ASTV กระบวนการตอบโต้อำนาจรัฐหรือทำลายอำนาจรัฐได้พัฒนาจากมวลชนเพียงประการเดียวน่าจะพัฒนาไปสู่กลยุทธ์แบบอื่นๆ มาเสริมมวลชนด้วย กลยุทธ์ที่ว่านั้นหมายถึงสื่อที่อยู่ในครอบครองของฝ่ายตอบโต้เป็นเครื่องมือด้วย เพียงแต่ในระยะยาวกระบวนการที่กลุ่มคนใดสามารถสร้างสื่อครอบครองสื่อได้ตามศักยภาพ แล้วเสนอสารได้อย่างอิสระจะเป็นวัฒนธรรมใหม่ในสังคมที่เปิดมากขึ้น มาตรฐานก็จะถูกสร้างหลากหลายกลายเป็นความเรียบร้อยที่อาจจะต้องขบคิดกันในสังคมการเมืองที่มีภาคประชาชนเป็นตัวกระทำหลักด้วย ดังนั้น แนวคิดให้ชุมชนหรือภาคประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้าง “สื่อ” และ “สาร” หรือการมีสื่อ ใช้สื่อควบคู่กับสารจึงมีความจำเป็น ลักษณะของการสื่อสารนั้นสามารถ จำแนกออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

ประการแรก การสื่อสารทำความเข้าใจภายในขบวนการเคลื่อนไหวหรือภายในองค์กร เพื่อการระดม การรวมพลังรวมกลุ่ม หรือเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายและวิธีการ โดยมีลักษณะเครื่องมือในการสื่อสารภายในองค์กรหรือกลุ่มทางสังคมนั้น ดังนี้

¹⁶ เก็บความจากผลการอภิปรายกลุ่มย่อยในการประชุมประจำปีว่าด้วยเรื่องชุมชนเข้มแข็ง จัดโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยในอาภรณ์ จันทร์สมวงศ์ (บรรณาธิการ). 2544. หน้า152-153

(1)การประชุมสัมมนา อบรม และการเสวนา โดยแจ้งข่าวสารภายในกลุ่มหรือองค์กรให้แก่สมาชิก อาจจะกำหนดตามวาระที่แน่นอน เช่น ทุกวันที่ 1 ของเดือน หรือกำหนดประชุมตามสะดวก ตามสถานการณ์ ในอดีตอาจจะมีสัญญาณนัดหมาย เช่น การตีเกราะของนายบ้านเมื่อมีเหตุฉุกเฉิน แล้วสมาชิกในบ้านจะมาร่วมประชุม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการประชุมในสังคมไทยที่มีพระพุทธศาสนานั้น การประชุมที่เรียกว่า “สังฆกรรม” หมายถึงประชุมกิจที่พึงกระทำโดยที่ประชุมสงฆ์¹⁷ (2)การสร้างจดหมายข่าว (Newsletter) หนังสือเวียน แผ่นปลิว แผ่นพับ ที่หน่วยงานหรือองค์กรชุมชนที่จัดขึ้นตามรูปแบบที่กำหนดขึ้นมาเอง อาจจะเป็นกึ่งราชการ ออกเป็นรายประจำ หรือออกมาตามสถานการณ์ (3) คลื่นวิทยุ สถานีวิทยุภายใน หรือหอกระจายข่าวของบ้าน เป็นสื่อวิทยุเฉพาะของกลุ่มหรือองค์กรหรือสถาบันนั้นๆ เช่น วิทยุภายในมหาวิทยาลัย WU Voice¹⁸ โดยดำเนินการจัดรายการส่งกระจายเสียงโดยภาคประชาชนหรือชุมชนเอง ในพื้นที่ชุมชนขนาดเล็กๆ หอกระจายข่าวที่ใช้ในการส่งกระจายเสียงในบ้านหรือชุมชนนั้น เพื่อประชาสัมพันธ์เฉพาะสมาชิก และเป็นเหมือนเวทีสาธารณะขององค์กรหรือชุมชนนั้นๆ โดยไม่ต้องขออนุญาตทางราชการ

ประการที่สอง การสื่อสารทำความเข้าใจกับภายนอกหรือสาธารณะชน เป็นการแสวงหารายยอมรับของขบวนการเคลื่อนไหว จึงจำเป็นต้องมีการจัดการเล่นกับข่าวหรือ “เล่นหรือเคลื่อนไหวให้เป็นข่าว” หรือ “การยกระดับประเด็นปัญหาเล็กๆ” ในระดับชุมชนหรือปัญหาเล็กๆให้เป็นปัญหาระดับกว้างหรือระดับชาติหรือ “ทำให้เป็นประเด็นสาธารณะ” เหล่านี้สัมพันธ์กับการสร้างภาพลักษณ์ที่ดี มีความชอบธรรมของบุคคลในกลุ่มองค์กร ขบวนการของประชาชน การมีส่วนร่วมของบุคคลอื่นๆหรือการได้รับการสนับสนุนจากภายนอก ตลอดจนถึงโอกาสได้รับการตอบสนองหรือบรรลุจุดมุ่งหมาย ลักษณะรูปแบบเครื่องมือของการสื่อสารภายนอกได้ดังนี้(1) รถแห่ หรือขบวนรถแห่ เพื่อประชาสัมพันธ์ แจ้งข่าว อาจจะใช้การกระจายเสียง หรือติดแผ่นป้ายพร้อมติดตั้งเครื่อง

¹⁷ พระเทพเวที (ประยุตต์ ปยุตโต) 2533:312 การประชุมสงฆ์มี 4 ประการ อปโลกกรรม , ญัตติกรรม , ญัตติหุติกรรม และญัตติจตุตถกรรม

¹⁸ คลื่นวิทยุของนักศึกษาที่มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ ดำเนินการเองด้วยกระบวนการของนักศึกษาหรือเป็นวิทยุชุมชนในกลุ่มคนเล็กๆ

กระจายเสียง วิธีการนี้ในภาคธุรกิจมักจะใช้แพร่โฆษณาสินค้ามานานแล้ว แต่ในกระบวนการสื่อสารทางสังคมนั้น รูปแบบนี้มีความจำเป็นมากขึ้น อาจจะมีการบันทึกเสียงแล้วเปิดเสียง หรือบรรยายสดๆ (2) เปิดเวทีอภิปราย ในการชุมนุม ในที่ตั้งของชุมชน บนหลังคารถ รูปแบบนี้ต้องใช้เวลา และนักพูดที่สามารถสร้างชักจูง โน้มน้าว ดึงดูดผู้คนให้สนใจหรือร่วมฟัง (3) โทรศัพท์เข้าร่วมพูดคุยในรายการวิทยุ โทรศัพท์ ซึ่งปัจจุบันทั้งสองประเภทนี้มักพยายามทำรูปแบบรายการแบบสื่อสารสองทาง (two ways communication) เพื่อให้ผู้ชมโทรศัพท์หรือผู้ฟังวิทยุ โทรศัพท์เข้าไปในรายการแจ้งข้อมูลข่าวสารหรือร่วมแสดงความคิดเห็น ลักษณะรายการดังกล่าวกำลังเป็นที่นิยมของนักเคลื่อนไหวทางสังคม แต่ในทางปฏิบัติการจัดการในวิธีการนี้นักจัดการทางสังคมควรที่จะต้องประสานสัมพันธ์เป็นการส่วนตัวกับนักจัดรายการเป็นพิเศษไว้ก่อน จึงจะสามารถใช้สื่อแบบนี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (4) การจัดประชุมแถลงข่าว (Press Conference) เป็นวิธีการดั้งเดิม และเป็นแบบทางการที่มักจะใช้ในทางการบริหารราชการและทางการจัดการธุรกิจ แต่ในการจัดการทางสังคมสามารถประยุกต์ใช้ได้ โดยเฉพาะการเคลื่อนไหวที่มีลักษณะแบบร้อนๆ นักข่าวหรือสื่อจะสนใจมากเป็นพิเศษ (5) การประชุมเชิงปฏิบัติการประชุม อบรม สัมมนา เสวนา ในหัวข้อที่เป็นประเด็น หรือตามประเด็นที่ขบวนการองค์กรเคลื่อนไหวอยู่

บทส่งท้าย

กลุ่ม องค์กร ขบวนการทางสังคมหรือภาคประชาชนในบริบทการเคลื่อนไหวทางสังคม เป็นปรากฏการณ์ใหม่ที่เกิดขึ้นท่ามกลางสังคมเปิด กลุ่มองค์กรทางสังคมจะเรียกนามอย่างไรก็ตามแต่จะเป็นตัวกระทำทางการเมือง (Political Actors) ที่เพิ่มเข้ามาจากอดีตซึ่งมีเพียงสถาบันพระมหากษัตริย์ ขุนนาง ข้าราชการ แต่ในทศวรรษกว่าที่ผ่านมา พบตัวกระทำทางการเมืองใหม่ที่เพิ่มบทบาทอย่างสูงมากในระยะเวลาอันสั้น ดังนั้นการเพิ่มตัวกระทำทางการเมืองใหม่ในบริบทการเมืองแบบตัวแทนที่สร้างสัมพันธภาพทางอำนาจในโครงสร้างทางการเมืองใหม่ และมีการเคลื่อนไหวตลอดเวลา ส่งผลต่อการพัฒนาการเมืองของภาคสังคมที่ต้องการจัดการความเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อเป็นกลไก

ในการสร้างความยอมรับและคุณภาพชีวิตที่ดีของสังคมหรือสาธารณะ อย่างไรก็ตาม ยิ่งเพิ่มระดับการเคลื่อนไหวทางสังคมจำเป็นต้องจัดการที่แนวคิดสำคัญในการจัดการ 6 ประการ ประกอบด้วย การจัดองค์กร ความไว้วางใจ ผู้นำ การเชื่อมโยงเครือข่ายการเกณฑ์หรือการระดม การสื่อสารและการทำให้เป็นข่าวหรือเป็นประเด็นสาธารณะ โดยการจัดการทางสังคมนั้นต้องมีการพัฒนาการจัดองค์กร, การพัฒนาทางด้านความไว้วางใจ การพัฒนาทางด้านผู้นำ การพัฒนาทางด้านเครือข่าย การพัฒนาทางด้านเกณฑ์หรือการระดม การพัฒนาการสื่อสารและการทำให้เป็นข่าวหรือเป็นประเด็นสาธารณะ หากมีการพัฒนาทุกด้านก็ถือว่ามีความชอบธรรม เพราะเป้าหมายของกลุ่มองค์กร ขบวนการทางสังคมในบริบทของสังคมการเมืองคือการยอมรับกลุ่มองค์กร นั่นก็คือยอมรับมิติต่างๆ ทั้ง 6 ประการที่กล่าวแล้วตลอดจนถึงเป้าหมายของการเคลื่อนไหวด้วย เช่นนี้เท่ากับว่าเกิดความไว้วางใจในกระบวนการเคลื่อนไหวของภาคสังคมในสายตาของสาธารณะ จึงเท่ากับเกิดยอมรับบทบาทและการดำรงอยู่ของกลุ่มองค์กรทางสังคมนั้นด้วย.

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ. (2540). ภาพรวมของการพัฒนาองค์กรชุมชน. ใน สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น. องค์กรชุมชน กลไกเพื่อแก้ไขและพัฒนาสังคม. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- จามะรี เชียงทอง. (2543). แนวคิดประชาสังคมในสังคมไทย. ใน เอกสารการประชุมประจำปีว่าด้วยเรื่อง “ชุมชน” ครั้งที่ 1 “ชุมชนไทยท่ามการเปลี่ยนแปลง” วันที่ 30-31 พฤษภาคม 2543 ณ อาคารเฉลิมพระบารมี 50 ปี ซอยศูนย์วิจัย. กรุงเทพฯ: สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย .
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2529) . บ้านกับเมือง. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์ .
- ชูชัย ศุภวงศ์. (2540). แนวคิด พัฒนาการและข้อพิจารณาเกี่ยวกับประชาสังคมไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

ณรงค์ บุญสวยขวัญ. (2544). **การจัดการทางสังคม. ใน เอกสารประกอบการบรรยาย** วิชาการจัดการทางสังคม กลุ่มวิชาทั่วไป สำนักวิชาศิลปศาสตร์. มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์.

ณรงค์ บุญสวยขวัญ. (2548). **ขบวนการปฏิบัติการประชาสังคมกับการใช้อำนาจอธิปไตยในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช .** ศึกษานิพนธ์สาขาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขารัฐศาสตร์. มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2542). **ธุรกิจชุมชน: เส้นทางเป็นไปได้. ศูนย์เศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย .**

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2547, พฤศจิกายน-ธันวาคม). "รัฐทุนนิยมและเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ," **นิตยสาร Scale. 2(7).**

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (บก.). (2544). **สวัสดิการโดยภาคชุมชน (1).** ศูนย์เศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

นวลน้อย ตรีรัตน์ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ. (2545). **การต่อต้านทุจริตยาภาคประชาชน. ศูนย์เศรษฐศาสตร์การเมือง. คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.**

นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร. (2546). **การพัฒนาองค์กรชุมชน. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน.**

นฤมล ทับจุมพล. (2543). **ประชาธิปไตยรากหญ้า: ข้อเสนอแนะบางประการจากจากบทบาททางการเมืองขององค์กรประชาชนรากหญ้า. ใน** ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บก). **ลุกขึ้นสู้. ศูนย์เศรษฐศาสตร์การเมือง. คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.**

มณีรัตน์ มิตรปราสาท. (2539). **การก่อตัวขององค์กรประชาชนกับการเสริมอำนาจประชาชน: ศึกษากรณีชุมชนประมงพื้นบ้าน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตร์-มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.**

- มันทนา สามารถ. (2543). ปัจจัยการเกิดความเป็นประชาคมตำบล. ใน เอกสาร
ประกอบการประชุมประจำปีว่าด้วยเรื่อง “ชุมชน” ครั้งที่ 1 “ชุมชนไทยท่ามการ
เปลี่ยนแปลง” วันที่ 30-31 พฤษภาคม 2543 ณ อาคารเฉลิมพระบารมี 50 ปี.
กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- มนตรี เจนวิทย์การ. (2528). กลุ่มผลประโยชน์กับขบวนการสังคม. ใน เอกสารการ
สอนวิชาหลักและวิธีการศึกษาทางรัฐศาสตร์. นนทบุรี: มหาวิทยาลัย
สุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ภูมิธรรม เวชยชัย. (2527). บทบาทขององค์กรอาสาสมัครเอกชนในการสร้างสถาบัน
เกษตรกรเพื่อการพัฒนา: ศึกษากรณีการสร้างกลุ่มธนาคารชาวนาของ
องค์การอนุเคราะห์เด็กเปรียบเทียบบ้างอิงการสร้างกลุ่มธนาคารข้าวของ
กรมพัฒนาชุมชน. วิทยานิพนธ์ รัฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหา
วิทยาลัย .
- ทิพาพร พิมพิสุทธิ์ และบวร ประพฤตติ. (2538). รูปแบบความร่วมมือระหว่างภาครัฐ
และภาคเอกชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
รายงานวิจัยเสนอสภาวิจัยแห่งชาติ. ศูนย์วิจัยนโยบายและการพัฒนา. คณะ
รัฐศาสตร์. มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ประยงค์ รัตนรงค์. (2546). รวมความรู้ ประสบการณ์และแนวคิดของชุมชนไม้เรียง.
กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน.
- ประภาส ปิ่นตบแต่ง. (2541). การเมืองบนท้องถนน: 99 วันสมัชชาคนจนและ
ประวัติศาสตร์การเดินขบวนชุมนุมประท้วงในสังคมไทย. มหาวิทยาลัย
เกริก .
- ปรีดา เรื่องวิชาธร. (2547). งานพลังกลุ่มและความสุข แนวทางการบริหารแบบพุทธ
สำหรับองค์กรการเปลี่ยนแปลงสังคม. กรุงเทพฯ: สวณเงินมีนา.
- พระเทพเวที (ประยุตต์ ปยุตโต) (2533). พจนานุกรมพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร:
มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.

- ไพฑูรย์ โปธิสว่าง. (2532). **ผู้นำชุมชนชนบทไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: ศึกษาเฉพาะกรณีปัจจัยที่ทำให้เกิดอำนาจและการสร้างอำนาจให้กับตน.** วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปาริชาติ วัลย์เสถียร และคณะ (2543). **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของ นักพัฒนา.** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- วิจารณ์ พานิช. (2548 เมษายน, 30). "สกว. กับความเป็นองค์กรเคอร์ดิค," **ประชาคมวิจัย** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- ไวทิสัย สมุทรกลิน และเพ็ญพักตร์ ทองแท้. (2530). "การตอบสนองต่อนโยบายการพัฒนา อุตสาหกรรมสารเคมี: ศึกษาเฉพาะกรณีโรงงานแทนทาลัม จังหวัดภูเก็ต พ.ศ. 2529" ใน **รายงานวิจัยเสนอศูนย์ศึกษการพัฒนาสังคม.** กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย .
- สัมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. (2537). **ศักยภาพผู้นำและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น.** ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สีลาภรณ์ บัวสาย. (2547). **พลังท้องถิ่น: บทสังเคราะห์งานวิจัยด้านชุมชน.** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุรัชย์ แซ่ด่าน. (2545). **การบรรยายพิเศษในวิชาการจัดการทางสังคม ภาคที่ 2/2545. ณ วันที่ ตุลาคม 2545 ณ ห้องเรียนรวม 3219. มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์**
- สุรพล จรรยากุล. (2542). "ปรากฏการณ์ประชาคมในตำบลบ้านสระ อำเภอสามชูก จังหวัดสุพรรณบุรี," ใน **ชุดโครงการ ปัจจัยการเป็นประชาคมตำบล.** กองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2548). **การเมืองภาคประชาชนในระบบประชาธิปไตยไทย.** กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2540). **อนุทินการเดินทางของความคิด: จาก "รัฐ" สู่ "อารยสังคม" และ "พลเมือง".** กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

- อาภรณ์ จันทรสมวงศ์. (บก). (2543). “พลวัตชุมชนไทยในสมัยโลกาภิวัตน์: รวมแนวคิด มุมมองอันหลากหลายเพื่อความเข้าใจในชุมชนท้องถิ่นไทย,” ใน เอกสารประชุม ประจำปี เรื่องชุมชนเข้มแข็ง หัวข้อ “ชุมชนไทยท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง”. จัดโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย วันที่ 30-31 พฤษภาคม 2543 ณ อาคารเฉลิมพระบารมี 50 ปี.
- อานันท์ ปันยารชุน. (2545, สิงหาคม 9). “บทสัมภาษณ์.” ใน กรุงเทพมหานครกิจ.
- โอภาส ปัญญา และ พิเชษฐ์ หนองช้าง. (บก.). (2542). **ประชาคมรากหญ้า: ขบวนการคน กล้าสร้างบ้านวันใหม่**. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- อินสอน บัวเขียว. (2546). **สาระสำคัญการบริหารงานชุมชน**. กรุงเทพฯ: พิราบ.
- Almond , Gabriel A & Verba, Sidney. (1965). **The Civic Culture : Political Attitudes and Democracy in Five Nations**. Little: Brown and Company.
- Bryant , Coralie & White, Couise G. (1984). **Managing Rural Development with Small Farmer Participation**. Kumarian.
- Baker , Gideon. (1998). **Civil Society and Democracy : The Gap Between Theory and Possibility**. Politics. 18 (2) .
- Baker , Gideon. (1999, Autumn). The Taming of the Idea of Civil Society Theory. **Democratization**. 6(3).
- Charney , Evan. (1998, March) “Political Liberalism , Deliberative Democracy , and the Public Sphere,” . **American Political Science Review**. 92(1).
- Chandhoke , Neera. (2001,Summer). “The “Civil Society” and the “Political” in Civil Society,” . **Democratization**. 8(2).
- Denhardt Robert . (2004). **Theories of Public Organization**. (4th Ed). Thomson Wadsworth . Deakin, Nicholas. In Search of Civil Society. Palgrave. 2001.
- Farzmand, Ali (2002). (Ed). “Modern Organization : Theory and Practice. Praeger Publishers. Fine, Robert. Civil Society Theory Enlighthenment and Critique,” **Democratization**. 4(1).

- Gerlarch, Luther P. (1999). "The Structure of Social Movements : Environmental Activism and Its Opponents" *In* Jo Freeman , Victoria Johnson (Ed) . **Waves of Protest : Social movements Since the Sixties**. Rowman & Littlefield.
- LoGerfo, James Paul. (1997). **Civil society and Democratization in Thailand 1973-1992**. Dissertation Columbia University.
- Haynes Jefe. (1997) . **Democracy and Civil Society in The Third World : Politics & New Political Movements** . Polity Press.
- Keane, John. (1993) . "Deapotism & Democracy" *In* John Keane (Ed). **Civil Society and the State**. New European Perspectives: Verso.
- Kopecky , Petr , Mudde Cas. (2003, Autumn 10) ."Rethinking Civil Society,". **Democratization**. N.P.
- Mathews , David. (1999). **Politics for People : Finding a Responsible Public Voice** (2nd). University of Illinois.
- Morgan ,Gareth. (1986). **Images of Organization**. Sage.
- Nozaki. Akira. (2003). "Buddhist Way of Rural Development in Thailand" *In* Nozaki and Chris Baker (Ed). *Village Communities, States , and Traders: Essays in honour of Chattip Nartsupha*. Edison.
- Offe, Cluase. (1999). "How can we trust our fellow citizens. *In* Warren," Mark E.(ed). **Democracy and Trust**. Cambridge.
- Starkey , P. (1997). *Networking for Development*. London : International Forum for Rural Transport and Development (IFRTD).
- Seligman, Adam B. (1992). **The Idear of Civil Society**. New York. The Pree .
- Tester , Keith. (1992). **Civil Society**. Routledge.
- Ulrich, David, Lake, Dale. (1990). **Organization Capability**. John Wiley & Sons.
- Warren, Mark E. (Ed). (1999). **Democracy and Trust**. Cambridge.N.P.